

Antwoordenboekje Planning & leerdoelen

Economie PTA2

5 HAVO

Katern6 (+3)

Welvaart en groei
+Katern 3 \$2.4 arbeidsmarkt

HET
SAENREDAM

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Leerdoelen voor PTA2

Katern 6 Welvaart en groei

HOOFDSTUK 1 WELVAART

1.1

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je kunt uitleggen dat de productie wordt gemeten met het begrip toegevoegde waarde.	1, 2, 3	1
☐ Je kunt het verschil aangeven tussen bruto- en netto toegevoegde waarde en je kunt dit koppelen aan de primaire inkomens.	4, 5, 6	2
☐ Je kunt uitleggen dat de productie in een land (het bbp) gemeten kan worden door alle productie op te tellen of alle inkomens bij elkaar op te tellen.	7, 8, 9	3
☐ Je kunt het verschil tussen primair en secundair inkomen uitleggen.	10, 11, 12	4

1.2

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je kunt uitleggen waarom het bbp per capita gebruikt wordt als maatstaf voor het meten van de welvaart, je kunt de beperkingen hiervan uitleggen en je kunt het verschil uitleggen tussen de nominale en reële groei van het bbp.	14, 15, 16	1
☐ Je kunt uitleggen dat economische groei niet gelijk is voor verschillende groepen van de bevolking.	17, 18	2
☐ Je kunt uitleggen dat niet alle productie officieel gemeten wordt.	19, 20	3
☐ Je kunt uitleggen wat verstaan wordt onder welvaart in enge zin en in brede zin en wat onder groen bbp wordt verstaan.	21, 22, 23	4
☐ Je kunt de Human Development Index (HDI) beschrijven als een alternatieve manier om welvaart te meten.	24, 25, 26	5

1.3

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je kunt een economische kringloop met vijf sectoren weergeven en daarbij het onderscheid maken tussen geld- en goederenstromen.	28, 29, 30, 31, 32	1
☐ Je kunt de macro-economische identiteiten benoemen en het nationaal spaarsaldo berekenen.	33, 34, 35	2
☐ Je kunt het bbp uitrekenen met behulp van de totale (finale) bestedingen.	36, 37	3

1.4

Leerdoelen	Opdrachten	Herhaling
☐ Je kunt uitleggen wat een betalingsbalans is.	39, 40, 41	1
☐ Je weet wat er op de verschillende onderdelen van de lopende rekening van de betalingsbalans staat en je kunt aangeven dat er ook een kapitaalrekening bestaat die onderdeel is van de betalingsbalans.	42, 43, 44	2
☐ Je kunt uitleggen wat een tekort of overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans voor effect heeft op de productie en de werkgelegenheid in een land.	45, 46, 47	3

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

HOOFDSTUK 2 HET VERDELEN VAN DE WELVAART

2.1

Leerdoelen	Opdrachten	Herhaling
☐ Je kunt het verschil tussen directe en indirecte belastingen toelichten.	1, 2	1
☐ Je kunt de verschillende belastingstelsels beschrijven en koppelen aan de termen progressief, proportioneel en degressief tarief.	3, 4, 5, 6	1
☐ Je kunt aan de hand van de begrippen 'marginaal tarief' en 'heffingskorting' de gevolgen van belastingheffing uitleggen voor de netto inkomens in een land.	7, 8, 9	2
☐ Je kunt aan de hand van de woorden 'nivelleren' en 'denivelleren' uitleggen dat een belastingstelsel voor de inkomstenbelasting een afspiegeling is van de opvattingen over de gewenste mate van inkomensongelijkheid in een land.	10, 11, 12	3

2.2

Leerdoelen	Opdrachten	Herhaling
☐ Je weet wat een Lorenzcurve is en je kunt deze aflezen met behulp van percentielen.	15, 16, 17	1
☐ Je kunt een Lorenzcurve zelf berekenen en tekenen en je kunt daarbij beargumenteren hoe een Lorenzcurve schever of minder scheef kan worden.	18, 19, 20, 21	2, 3
☐ Je kunt aan de hand van de Lorenzcurve uitleggen of de relatieve inkomensverschillen in een land groot of klein zijn en daarbij een onderscheid maken tussen de primaire en secundaire inkomens.	22, 23, 24	4, 5

2.3

Leerdoelen	Opdrachten	Herhaling
☐ Je kunt uitleggen waarom er verschillen in inkomens zijn tussen inkomenscategorieën.	26, 27, 28	1
☐ Je kunt uitleggen dat zowel de kwantiteit als de kwaliteit van de productiefactoren bepalend is voor de welvaart in een land.	29, 30, 31	2
☐ Je kunt uiteenzetten wat de arbeidsproductiviteit is en hoe deze samenhangt met productie en welvaart.	32, 33	3
☐ Je kunt uitleggen door welke factoren de productiviteit in een land wordt bepaald.	34, 35, 36	4

2.4

Leerdoelen	Opdrachten	Herhaling
☐ Je kunt uitleggen hoe het belang van sectoren verandert als een economie zich ontwikkelt.	39, 40, 41	1
☐ Je kunt uitleggen wat de determinanten van economische groei en (arbeids-) productiviteit zijn en divergentie of convergentie tussen economieën van landen vaststellen.	42, 43, 44	2, 3
☐ Je kunt aangeven welke argumenten er zijn om de handel vrij te laten dan wel te beschermen en welke instrumenten landen kunnen inzetten om de eigen economie te beschermen.	45, 46, 47	4

2.4

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je kunt het aanbod op de arbeidsmarkt beschrijven aan de hand van de begrippen beroepsbevolking, beroepsgeschikte bevolking en werkzame beroepsbevolking.	41, 42, 43	1
☐ Je kunt de bruto- en netto-participatiegraad berekenen. #	44, 45, 46	1
☐ Je kunt de vraag op de arbeidsmarkt beschrijven.	47, 48, 49	2
☐ Je weet dat vraag en aanbod op de arbeidsmarkt meestal niet in evenwicht zijn en dat er verschillende vormen van werkloosheid bestaan.	50, 51, 52	3
☐ Je weet hoe loon en andere arbeidsvoorwaarden tot stand komen.	53, 54, 55, 56	4

BEWAAR AL JE KATERNEN EN ANTWOORDBOEKJES GOED TOTDAT JE GESLAAGD BENT!

Planning

Planner	ECONOMIE		
vak	Economie	Periode	2 – 2023 - 2024
Niveau	5 HAVO	Klas	5ec1
Docenten: Bos			

Kijk op www.economania.nl voor het laatste nieuws en extra lesstof!

Week	In ieder geval af hebben deze week:	Af?	Nagekeken	Bijzonderheden
9 - 10 nov	Start Katern6 1.1 af hebben			
13 – 17 nov	Katern6 1.2 en 1.3 af hebben			
20 – 24 nov	Katern6 1.4 af hebben Modules maken			
27 – 1 dec	ARBEIDSMARKT Katern 3 2.4 af +MODULES MAKEN			
4 - 8 dec	Katern 6 2.1 en 2.2 af hebben			
11 - 15 dec	Katern 6 2.3 en 2.4 af hebben			
18 – 21 dec	+ HERHALEN EN MODULES			
25 – 29 dec	KERSTVAKANTIE			
1 – 5 jan	KERSTVAKANTIE			
8 – 11 jan	Herhalen en extra oefenen katern 6 evt3			
12 – 19 jan	TOETSWEEK PTA 2 – Katern6 helemaal leren en Katern3 2.4			

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

Hoe ga je te werk na de instructie?

- Eerst lees je het hoofdstuk/paragraaf nog eens door.
- Kijk eventueel de filmpjes die bij het hoofdstuk/paragraaf horen.
- Maak de opdrachten en kijk steeds vlot na, zodat je nog precies weet met welk probleem (opdracht) je bezig was en wat de oplossing is.
- Het kijken van de filmpjes en het nakijken doe je via www.economania.nl
- Als je het niet snapt, vraag dan extra uitleg. Mocht het er tijdens de les niet van komen, dan kun je altijd je vraag via TEAMS stellen. (aan elkaar in het groeps gedeelte of aan mij)
- Er is er maar één die bepaalt of jij succesvol bent.....

Wij rekenen erop dat je dagelijks op Magister én in TEAMS kijkt! Je mag dit ook van ons verwachten. Wij reageren altijd binnen 24 uur op mails en Teams-berichten (wij hebben namelijk geen leven... 😊).

Succes!

Fariël Meirmans & Jeroen Bos

f.meirmans-imamabks@saenredam.nl & j.bos@saenredam.nl of neem via TEAMS contact op.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Hoofdstuk 1: Welvaart

1.1 Productie, toegevoegde waarde en inkomen

1 a Andere voorbeelden van producten die door de broodfabriek moeten worden ingekocht zijn: verpakkingsmateriaal, energie (gas/elektra) en water.

b Voorbeelden van diensten die door de broodfabriek worden ingekocht zijn: verzekeringen, diensten van een accountant, diensten van een belastingadviseur, beveiliging.

c We meten de productiewaarde van een bedrijf in euro's en niet in aantallen producten, omdat producten kunnen verschillen in waarde. Als je in euro's de verschillende producten onder een noemer brengt kun je wel de waarde berekenen van alle geproduceerde producten.

d De supermarkt koopt de producten voor een lagere prijs in dan de prijs waarvoor de supermarkt producten verkoopt en voegt daardoor waarde toe (verkoopwaarde – inkoopwaarde).

2 De toegevoegde waarde is gelijk aan de omzet min de inkopen van producten en diensten. In formule: toegevoegde waarde = omzet – de inkopen van producten en diensten. Het verschil is dus de inkopen van producten en diensten.

3 a Inkoopwaarde verkochte producten van 2020 = 75% van € 44,7 miljard = $0,75\% \times € 44,7 \text{ miljard} = € 33,525 \text{ miljard}$.

b Waarde van de ingekochte diensten in 2020 = 4% van € 44,7 miljard = $0,04 \times € 44,7 \text{ miljard} = € 1,788 \text{ miljard}$.

c Toegevoegde waarde = omzet – inkoopwaarde = € 44,7 miljard – € 33,525 miljard – € 1,788 miljard = € 9,387 miljard.

4 De bruto toegevoegde waarde is niet gelijk is aan de beloning van de productiefactoren omdat afschrijvingen in het bedrijf blijven en niet uitgekeerd worden. Afschrijving is de waardevermindering van de duurzame productiemiddelen.

5 a Bruto toegevoegde waarde = omzet – inkopen = € 450.000 – € 250.000 = € 200.000

b Bij het berekenen van de waarde van de productie van de meubelmakerij reken je de ingekochte materialen niet mee omdat de ingekochte materialen tot de toegevoegde waarde van een ander bedrijf behoren.

c Netto toegevoegde waarde = bruto toegevoegde waarde – afschrijvingen = € 200.000 – € 25.000 = € 175.000. De netto toegevoegde waarde bestaat uit de volgende componenten: loon € 100.000, pacht € 0, rente € 10.000, huur € 15.000 en winst € 50.000 (= € 175.000 totaal).

d De toegevoegde waarde bestaat naast winst ook uit loon, pacht en rente.

In formule:

Netto toegevoegde waarde = loon + pacht + rente + winst.

Bruto toegevoegde waarde = loon + pacht + rente + winst + afschrijvingen.

Uitwerking in schema:

bruto toegevoegde waarde € 450.000 – € 250.000 = € 200.000				
afschrijvingen € 25.000	netto toegevoegde waarde = primair inkomen € 200.000 – € 25.000 = € 175.000			
	loon € 100.000	pacht/huur r € 15.000	rente € 10.000	winst € 50.000

6 a Primaire inkomen = loon (voor arbeid) + pacht (voor natuur) + rente (voor kapitaal) + winst (voor ondernemerschap).

Primaire inkomen = € 54.000 + € 0 + € 2.400 + € 12.000 + € 38.000 = € 106.400.

b Gezinnen leveren arbeid en ontvangen loon hiervoor. De eigenaren van natuur en kapitaal krijgen pacht respectievelijk rente. Deze eigenaren maken ook deel uit van gezinnen. Voor het management dat winst krijgt geldt dat ook. Ook zij maken deel uit van gezinnen of gezinshuishoudingen.

c Afschrijvingen geven de waardevermindering van de duurzame productiemiddelen weer en moeten betaald worden uit het verschil tussen de omzet en de ingekochte goederen en diensten. Daarom hoort het bij de bruto toegevoegde waarde (bruto toegevoegde waarde = netto toegevoegde waarde + afschrijvingen). Het is geen onderdeel van de netto toegevoegde waarde, omdat het bedrag van de afschrijvingen niet uitgekeerd wordt aan de bezitters van de productiefactoren. Afschrijvingen blijven in de onderneming en worden gebruikt om versleten kapitaalgoederen te vervangen.

d Netto toegevoegde waarde = primair inkomen = € 106.400.

Bruto toegevoegde waarde = netto toegevoegde waarde + afschrijvingen = € 106.400 + € 5.000 = € 111.400.

e Dat verschil bestaat uit inkopen (€ 6.000) en ingekochte diensten (€ 4.000).

Uitwerking in schema:

bruto toegevoegde waarde € 111.400				
afschrijvingen € 5.000	netto toegevoegde waarde = primair inkomen € 106.400			
	loon € 54.000	pacht/huur r € 12.000	rente € 2.400	winst € 38.000

7 a Afgesproken is dat de toegevoegde waarde en productie van de overheid gelijk is aan de door de overheid betaalde lonen. Als het aantal agenten toeneemt, moet de overheid meer loon betalen en stijgt de toegevoegde waarde/productie van de overheid.

b Als de toename van de productie berekend moet worden, ontbreekt als gegeven het gemiddelde loon van de agenten.

c De meeste producten die de overheid produceert, zoals wegen, veiligheid en het landsbestuur, worden niet individueel verkocht en zijn voor iedereen te gebruiken. Daardoor is moeilijk vast te stellen wat iemand voor een overheidsproduct moet betalen. De marktwaarde is daarom moeilijk te bepalen.

8 a Objectieve methode: de productie van bedrijven en overheid bij elkaar op tellen.

Bruto binnenlands product (bbp) = productie van bedrijven + productie van overheid.

Bruto binnenlands product (bbp) = € 570 miljard + € 130 miljard = € 700 miljard.

b Netto binnenlands product (nbp) = bruto binnenlands product - afschrijvingen.

Netto binnenlands product (nbp) = € 700 miljard - € 50 miljard = € 650 miljard.

c Netto binnenlands inkomen = loon + pacht + rente + winst.

Winst = netto binnenlands inkomen - loon - pacht - rente.

Winst = € 650 miljard - € 480 miljard - € 30 miljard - € 60 miljard = € 80 miljard.

d Bruto binnenlands product (bbp) = € 480 + € 30 + € 60 + € 80 + € 50 (afschrijvingen)

Bruto binnenlands product (bbp) = € 650 miljard + € 50 miljard = € 700 miljard.

Uitwerking in schema:

bruto toegevoegde bedrijven € 570 miljard		bruto toegevoegde waarde overheid € 130 miljard		
bruto toegevoegde waarde = bruto binnenlands product € 700 miljard				
afschrijvingen € 50 miljard	netto toegevoegde waarde = netto binnenlands inkomen € 650 miljard			
	loon € 480 miljard	pacht € 30 miljard	rente € 60 miljard	winst € 80 miljard

9 a Afschrijvingen geven de waardevermindering van de duurzame productiemiddelen weer. De waarde van de kapitaalgoederen bij de supermarkten is met € 92 miljoen (= € 0,092 miljard) gedaald.

b In de overige kosten (4%) zitten de afschrijvingen en de ingekochte diensten.

Overige kosten = $0,04 \times 44,7$ miljard = 1,788 miljard.

Overige kosten = afschrijvingen + ingekochte diensten

Ingekochte diensten = € 1,788 miljard - € 0,092 miljard = € 1,696 miljard.

Bruto toegevoegde waarde = omzet - inkopen goederen - ingekochte diensten.

Bruto toegevoegde waarde = € 44,7 miljard - € 33,525 miljard - € 1,788 miljard = € 9,387 miljard.

Netto toegevoegde waarde = bruto toegevoegde waarde - afschrijvingen.

Netto toegevoegde waarde = € 9,387 miljard - € 0,092 miljard = € 9,295 miljard.

c Het in de supermarkten verdiende primaire inkomen is gelijk aan de netto toegevoegde waarde van de supermarkten. Loon 13%, huur 4%, rente 1% en winst 3% = totaal 21%.

Primaire inkomen is 21% van € 44,7 miljard = $0,21 \times € 44,7$ miljard = € 9,387 miljard.

d De bijdrage van de supermarkten aan het netto binnenlands product is gelijk aan de netto toegevoegde waarde van de supermarkten. Netto toegevoegde waarde = € 9,387 miljard.

10 a

	Primair inkomen	Overdrachtsinkomen	Secundair inkomen
Brutoloon	X		
Nettoloon			X
Rente	X		
Werkloosheidsuitkering		X	X
Huurtoeslag		X	X

b De secundaire inkomens zijn toegenomen. Bijstandsuitkeringen worden tot het secundair inkomen gerekend en niet tot het primair inkomen.

c Primaire inkomens: Door het verhogen van de AOW-leeftijd blijven mensen langer werken. Daardoor stijgt het primaire inkomen.

Overdrachtsinkomens: Het aantal mensen dat een AOW-uitkering ontvangt neemt af. De overdrachtsinkomens dalen daardoor.

11 a Het verschil tussen het individuele bruto-inkomen en netto-inkomen bestaat uit: (directe) belastingen en sociale premies. In formule:

Bruto-inkomen - (belastingen + sociale premies) = netto-inkomen.

b De over het bruto-inkomen betaalde belastingen en sociale premies, verlagen het secundair inkomen. Wanneer deze belastingen en sociale premies dalen, zal het secundaire inkomen stijgen. Er is geen effect op het primaire inkomen, want dit is het inkomen voordat belastingen en sociale premies er af gaan.

c Door het geven van bijstand hebben mensen die geen inkomen hebben toch geld om van te leven. Door het geven van bijstand wordt de inkomensverdeling dus gelijk.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

12 De stelling kan zowel juist als onjuist zijn, afhankelijk van je argumentatie. De stelling 'Als de overheid meer gaat besteden aan zorg en onderwijs, daalt het secundair inkomen' is juist. Als de overheid om de extra bestedingen aan zorg en onderwijs te betalen de belastingen verhoogt, dan daalt het besteedbaar inkomen. De stelling 'Als de overheid meer gaat besteden aan zorg en onderwijs, daalt het secundair inkomen' is onjuist. Als de overheid voor de extra bestedingen aan zorg en onderwijs de belastingen niet verhoogt maar op andere zaken bezuinigt, dan daalt het besteedbaar inkomen niet.

Integratieopdrachten

13 a De omzet van de schoenezaken in 2020 in miljoenen euro's = € 985 miljoen / € 1.352 miljoen x 100% = 72,86%. Een betere schatting is op basis van deze gegevens niet te maken.

b

	In % v.d. omzet	In miljoenen €	Berekening
Omzet	100	€ 1.352 miljoen	
Inkoop schoenen	58	€ 784,2 miljoen	= 0,58 × € 1.352 miljoen
Inkoop diensten van derden	5	€ 67,6 miljoen	= 0,05 × € 1.352 miljoen
Loonkosten	16	€ 216,3 miljoen	= 0,16 × € 1.352 miljoen
Huurkosten	10	€ 135,2 miljoen	= 0,10 × € 1.352 miljoen
Afschrijvingen	3	€ 40,6 miljoen	= 0,03 × € 1.352 miljoen
Rentekosten	3	€ 40,6 miljoen	= 0,03 × € 1.352 miljoen
Resultaat (winst/verlies)	5	€ 67,6 miljoen	= 0,05 × € 1.352 miljoen (zie c.)

c Resultaat schoenezaken 2020 = Omzet – inkopen – loonkosten – huurkosten – afschrijvingen – rentekosten = 100% – 58% – 5% – 16% – 10% – 3% – 3% – 5% = 5% van de omzet. Winst schoenezaken 2020 = 0,05 × € 1.352 miljoen = € 67,6 miljoen. of: Winst schoenezaken 2020 = € 1.352 miljoen – € 784,2 miljoen – € 67,6 miljoen – € 216,3 miljoen – € 135,2 miljoen – € 40,6 miljoen – € 40,6 miljoen = € 67,6 miljoen. (af rondingsverschillen mogelijk).

d De bijdrage van de schoenezaken aan het bruto binnenlands product in 2020 = bruto toegevoegde waarde schoenezaken = omzet – inkopen – diensten van derden + afschrijvingen = 100 – 58 – 5 + 3 = 40% van de omzet = 0,40 × € 1.352 miljoen = € 540,8 miljoen.

of:

Netto toegevoegde waarde = omzet – inkopen – diensten van derden.

Netto toegevoegde waarde = € 1.352 miljoen – € 784,2 miljoen – € 67,6 miljoen = € 500,2

miljoen.

Bruto toegevoegde waarde = netto toegevoegde waarde + afschrijvingen.

Bruto toegevoegde waarde = € 500,2 miljoen + € 40,6 miljoen = € 540,8 miljoen.

e Het verdiende primaire inkomens bij de schoenezaken in 2020 = loon + pacht + rente/huur + winst.

Het verdiende primaire inkomens bij de schoenezaken in 2020 = € 216,3 miljoen + € 0 miljoen + € 40,6 miljoen + € 135,2 miljoen + € 67,6 miljoen = € 459,7 miljoen.

f De gemiddelde winst per schoenezaken in 2020 = totale winst van alle schoenezaken ÷ aantal schoenezaken.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

De gemiddelde winst per schoenenzaak in 2020 = € 67,6 miljoen ÷ 1.100 = € 61.454,55.

Herhalingsopdrachten

1 a Alle bedragen zijn gegeven in miljoen euro.

Sector	Omzet	Inkopen (inclusief diensten van derden)	Bruto toegevoegde waarde	Berekening
Bedragen in miljoen				
Agrarische bedrijven	€ 250	€ 100	€ 150	= € 250 - € 100
Industriële bedrijven	€ 1.250	€ 400	€ 850	= € 1.250 - € 400
Dienstverlenende bedrijven	€ 1.500	€ 500	€ 1.000	= € 1.500 - € 500
Totaal	€ 3.000	€ 1.000	€ 2.000	= € 3.000 - € 1.000

b Bij het berekenen van de toegevoegde waarde worden de diensten van derden bij de inkoop gerekend, omdat dit diensten zijn die het bedrijf van andere bedrijven ('derden') afneemt en dat zijn inkoop.

c Als de industriële bedrijven meer diensten inkoop van derden, maar hun omzet hetzelfde blijft, verandert de toegevoegde waarde van het land niet. De toegevoegde waarde van de industriële bedrijven neemt af, maar van de dienstverlenende bedrijven neemt de toegevoegde waarde met hetzelfde bedrag toe.

2 a De bijdrage aan het bbp van alle bedrijven = toegevoegde waarde van alle bedrijven = omzet - inkoop (inclusief diensten van derden) = € 3.000 miljoen - € 1.000 miljoen = € 2.000 miljoen.

b Als de bijdrage van de overheid aan het bbp 20% bedraagt, is de bijdrage van bedrijven aan het bbp = 80%. Bijdrage van bedrijven aan het bbp = € 2.000 miljoen = 80%.

1% = € 2.000 miljoen ÷ 80 = € 25 miljoen.

Bruto binnenlands product = 100% = € 25 miljoen × 100 = € 2.500 miljoen.

Primaire inkomen = netto binnenlands product = bruto binnenlands product - afschrijvingen = € 2.500 miljoen - € 180 miljoen = € 2.320 miljoen.

c Primaire inkomen = loon + pacht + rente + winst.

€ 2.320 miljoen = loon + € 240 miljoen.

Loon = € 2.320 miljoen - € 240 miljoen = € 2.080 miljoen.

3 a Objectieve methode: het bbp in een land met de objectieve methode berekenen doe je door de bruto toegevoegde waarde (productie) van bedrijven en de overheid op te tellen. Subjectieve methode: het bbp in een land met de subjectieve methode berekenen doe je door de primaire inkomens en de afschrijvingen op te tellen.

b De productie van de overheid kun je niet op dezelfde manier berekenen als de waarde van de productie van de bedrijven omdat de overheid geen producten tegen marktprijzen verkoopt. De productie van de overheid wordt daarom gelijkgesteld aan de loonbetalingen van de overheid.

4 a Primair inkomen: bruto-inkomen. Overdrachtsinkomens: uitkeringen.

b Als uitkeringsgerechtigden minder langdurig uitkeringsafhankelijk zijn, dan ontvangen ze minder lange tijd geen primair inkomen en zijn ze minder lang afhankelijk van het overdrachtsinkomen.

c Een uitkering wordt tot overdrachtsinkomen gerekend omdat de ontvangers van primaire inkomens, door middel van het betalen van belastingen en premies, een deel van hun inkomen afdragen aan de ontvangers van uitkeringen. Op het moment dat je een uitkering ontvangt hoef je niet op dat moment een tegenprestatie te leveren.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

Verrijdingsopdrachten

1 a De toegevoegde waarde van een kapsalon bereken je door van de omzet van de kapperszaak de inkopen en de diensten van derden af te trekken. In formule:

Toegevoegde waarde = omzet – inkopen – diensten van derden.

b Een kapperszaak kan de toegevoegde waarde vergroten als het aantal klanten hetzelfde blijft. Dit kan, door de kwaliteit van de behandeling te vergroten of meer extra producten aan te bieden (bijvoorbeeld: haarlak, haarverf, conditioner verkopen), waardoor aan de klant een hogere prijs gevraagd kan worden. Of de behandeling uit te breiden met andere diensten (bijvoorbeeld: hoofdmassage, visagie, nagelstudio) waarvoor de klanten extra moeten betalen.

c Het is voor een klant van een kapsalon niet goed mogelijk om de toegevoegde waarde van een bezoek aan de kapper te bepalen omdat de klant wel de prijs van het bezoek aan de kapper kent maar weet niet wat de waarde van de inkopen van de kapsalon is geweest en kan daarom de toegevoegde waarde niet vaststellen.

d Het bruto binnenlands product (bbp) van Nederland neemt toe als bedrijven in Nederland de kwaliteit van de producten en diensten verhogen, omdat bedrijven dan voor hun producten hogere prijzen kunnen vragen. De concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland verbetert. De toegevoegde waarde van bedrijven neemt toe en daarmee ook het bruto binnenlands product (bbp).

2 Goede ontwikkeling

Aspecten van je antwoord:

Als meer jongeren een eigen bedrijf starten zorgt dit voor een lagere werkloosheid onder jongeren. Ze verdienen daarmee primair inkomen en ontvangen geen overdrachtsinkomen.

Deze jongeren vergroten met hun bedrijfjes de toegevoegde waarde van Nederland. Het bruto binnenlands product van Nederland stijgt.

Slechte ontwikkeling

Aspecten van je antwoord:

Een eigen bedrijf starten brengt risico's met zich mee (schulden, faillissement).

Verzekeringen voor een zelfstandige zijn duur.

Oudedagsvoorziening / opbouw van pensioen is duur.

1.2 Hoe groot is de welvaart?

14 a Economische groei betekent dat het bbp groeit en economische krimp betekent dat het bbp daalt.

b Nominale groei is de groei in geld. Reële groei is de groei in aantallen of hoeveelheden.

c Dan daalt de koopkracht. De koopkracht wordt weergegeven door het reëel inkomen.

15 a Als je kijkt naar de hoogte van het bbp heeft land B de hoogste welvaart. Land A heeft een bbp van € 60 miljard. Land B heeft een bbp van € 500 miljard. Land B heeft het hoogste bbp. € 500 miljard > € 60 miljard.

b Als je kijkt naar de hoogte van het bbp per capita (per inwoner) heeft land A de hoogste welvaart. In land A is het bbp per capita = € 30.000 (€ 60 miljard / 2 miljoen). In Land B is het bbp per capita = € 25.000 (€ 500 miljard / 20 miljoen). Land A heeft het hoogste bbp per capita (= per hoofd van de bevolking).

16 a De conclusie over het bbp van Nederland in 2021 is dat het bbp reëel groeit met 3,5% en in 2022 met 3%.

b In deze periode speelde de coronacrisis en hierdoor week de verwachte groei van het bbp af van de werkelijke groei.

c

	Indexcijfer inflatie	Indexcijfer nominaal bbp	Indexcijfers reëel bbp	Groei reëel bbp
2021	101,9	103,5	$103,5 / 101,9 \times 100 = 101,57$	1,57%
2022	101,3	103	$103 / 101,3 \times 100 = 101,68$	1,68%

De volgende berekening mag ook:

2021: $3,5\% - 1,9\% = 1,6\%$

2022: $3\% - 1,3\% = 1,7\%$

d Bij de reële groei meet je alleen de volumegroei van de productie. Het effect van een verhoging van de prijzen reken je niet mee.

17 a Zie tabel hieronder. Het bbp per hoofd van de bevolking in voor de twee inkomensklassen (hoog en laag inkomen) wordt berekend met de formule: bbp per hoofd van de bevolking (of per capita) = $\text{bbp} \div \text{aantal inwoners}$.

b Het hoge inkomen is groter is 11 keer groter dan het lage inkomen. Berekening: hoge inkomen $\div$ lage inkomen = $\text{€ } 110.000 \div \text{€ } 10.000 = 11$.

	Inkomensverdeling		
	Land	Hoog inkomen	Laag inkomen
Bbp	€ 2.000.000	€ 1.100.000	€ 900.000
Aantal inwoners	100	10	90
Bbp per hoofd	€ 20.000	= € 1.100.000 / 10 = € 110.000	= € 900.000 / 90 = € 10.000
Bbp na 10% groei	= $1,1 \times \text{€ } 2.000.000$ = € 2.200.000	= 60% van € 200.000 = € 120.000 Bbp = € 1.100.000 + € 120.000 = € 1.220.000	= 40% van € 200.000 = € 80.000 Bbp = € 900.000 + € 80.000 = € 980.000
Bbp per hoofd na 10% groei	= € 2.200.000 / 100 = € 22.000	= € 1.220.000 / 10 = € 122.000	= € 980.000 / 90 = € 10.889

c Zie tabel. Eerst wordt de groei van het land berekend: $\text{bbp na } 10\% \text{ groei} = 1,1 \times \text{€ } 2.000.000 = \text{€ } 2.200.000$. Dit is een groei van $\text{€ } 2.200.000 - \text{€ } 2.000.000 = \text{€ } 200.000$. Deze bbp groei van € 200.000 splitsen in 60% en 40% ($\text{€ } 120.000 + \text{€ } 80.000$) en optellen bij het oorspronkelijke bbp van de hoge en lage inkomens.

d Het hoge inkomen is groter is 11,2 keer groter dan het lage inkomen. Berekening: $\text{hoge inkomen} / \text{lage inkomen} = \text{€ } 122.000 / \text{€ } 10.889 = 11,2$. Zie ook de tabel voor de berekening.

e Ondanks een stijging van het bbp per hoofd van de bevolking kun je twijfels hebben over de toename van de welvaart, omdat de inkomensverschillen zijn toegenomen van factor 11 naar 11,2. In verhouding is de welvaartstijging maar bij een beperkte groep terechtgekomen, de hogere inkomens.

18 a Het beschikbaar inkomen is het inkomen na belasting en premies. Het gaat dus om secundair inkomen.

b Er staat: het inkomen is gecorrigeerd voor de inflatie. Het gaat dus om reëel inkomen.

c De stijging is 50%. Het indexcijfer in 1980 is 100 en in 2019 150.

d De stijging is 82%. Het indexcijfer in 1980 is 100 en in 2019 182.

e De Nederlandse bevolking maakt natuurlijk gebruik van de zorg. De toename van de uitgaven aan de zorg duiden er op dat de zorg bij de tijd is/blijft.

f Nee, dan is niet direct te concluderen. Een gedeelte van de extra groei van het bbp per hoofd bovenop het beschikbaar inkomen per hoofd gaat naar de overheid. Je zou ook kunnen beredeneren dat die extra groei naar eigenaren van bedrijven toestroomt. In dat laatste geval zou je kunnen stellen dat de inkomensverschillen in Nederland groter worden.

19 a Een aantal voorbeelden van economische activiteiten die de ene keer wel en de andere keer niet tot het bbp gerekend worden zijn: Doe-het-zelf klussen die jezelf uitvoert reken je niet tot de productie (zelf schilderen, behangen, schoonmaken, ...) tegenover uitbesteden hiervan (laten schilderen, behangen, schoonmaken, ...), sporten vs. profsporters, iemand een lift geven vs. taxi, bus- of treinrit, een bijbaantje waarvoor je wit vs. zwart betaald wordt.

b Als een klusbedrijf reparaties uitvoert, rekenen we dat wel tot de productie, omdat de betaling voor de klus wordt geregistreerd en omdat het klusbedrijf een rekening stuurt.

c Als een handige klusser zijn buurman helpt met schilderwerk en zich hiervoor laat betalen, rekenen we dit tot productie als de klusser de betaling opgeeft aan de belastingdienst. Doet de klusser dat niet en verzwijgt hij de inkomsten voor de fiscus, dan wordt het niet tot de productie gerekend.

d De informele economie wordt ook wel de verborgen economie genoemd, omdat de economische activiteiten die in de informele economie plaatsvinden niet worden geregistreerd en daarom niet zichtbaar zijn in allerlei statistieken.

20 a De inkomsten van zwart werken worden niet opgegeven. De grootte van die inkomsten zullen dus altijd een schatting zijn.

b Het inhuren van een oppas of een tuinman is makkelijk te regelen. Het gaat (in geld en grootte) om beperkte werkzaamheden. Als de werkzaamheden complexer en groter worden, dan is het lastiger om werkzaamheden zwart te laten verrichten.

c Voordeel: het is meestal goedkoper. Nadeel: je weet niet of iemand deskundig is en je kunt niemand aanspreken als er fouten zijn gemaakt.

d Iemand die zwart werkt betaalt geen premie. Het stelsel van sociale zekerheid is zo bedacht dat iedereen meebetaalt voor iedereen. Het is dus gebaseerd op solidariteit. Door zwart te werken onttrek je je aan het systeem.

21 a Economen noemen de uitstoot van fijnstof en CO₂ een extern effect, omdat het een onbedoeld gevolg is van de productie. Een producent maakt een product en het gaat hem om de productie van dat product en niet om bijkomende gevolgen van die productie. De uitstoot van fijnstof en CO₂ wordt daarom door de producent ook niet in de kosten van de productie meegerekend.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

b De overheid kan de uitstoot van fijnstof en CO₂ door bedrijven tegengaan door de bedrijven die schadelijke stoffen uitstoten te belasten met een extra heffing. De hogere kosten van de producenten maken de producten duurder. Hierdoor wordt de vraag en daarmee ook de vervuiling afgeremd.

c Eens: De stelling 'De uitstoot van fijnstof en CO₂ beperken kost banen' klopt, omdat producenten door de hogere kosten en de lagere vraag minder gaan produceren. Minder productie kan banen kosten.

Oneens: De stelling 'De uitstoot van fijnstof en CO₂ beperken kost banen' klopt niet omdat producenten verplicht worden te innoveren en te investeren in energiebesparing. Deze innovatie en investeringen kunnen extra banen opleveren.

22 a Economen houden geen rekening met externe effecten bij het berekenen van het bbp omdat externe effecten niet in geld worden uitgedrukt. Daarom worden externe effecten niet opgenomen in de berekening van het bbp.

b Prijzen van Chinese producten zijn zo laag omdat Chinese bedrijven zonder kosten kunnen vervuilen. De kosten van Chinese producenten zijn daardoor lager.

Of: De kosten om de vervuiling tegen te gaan worden niet gedragen door de ondernemingen en worden dus niet doorberekend in de prijzen.

c De ontwikkeling van de welvaart in China heeft een dubbele bodem. Door de groei van het bbp stijgt de materiële welvaart (welvaart in enge zin). Deze materiele welvaart gaat echter door de groeiende vervuiling ten koste van het milieu en volksgezondheid. Als we welvaart in ruime zin (groen bbp) bekijken wordt de welvaart aangetast.

23 a Dat is heel lastig te controleren. Je zult het leverende bedrijf moet geloven of de gangen van dat bedrijf moeten nagaan.

b Zowel levering van groene en grijze stroom leiden tot een toename van de bbp en dus de welvaart in enge zin. Alleen groene stroom zal er toe leiden dat ook in de toekomst ons milieu leefbaar blijft. Groene stroom heeft dus een veel positievere invloed op welvaart in brede zin dan grijze stroom.

24 a Continenten met een heel hoge HDI zijn: Noord-Amerika, Europa en Australië. Het continent met een lage HDI is: Afrika.

b Armoede betekent ook slecht onderwijs, slechte gezondheidszorg en weinig invloed hebben op besluiten die in de wereld genomen worden.

c Agency: beschermen van degenen die opkomen voor de arme mensen.

Accountability: aanspreken van degenen die verantwoordelijk zijn voor armoede: overheden, bedrijven en internationale organisaties.

d Voorbeelden van onrecht zichtbaar maken aan de wereld door rapporten, persberichten, lobby, acties en campagnes.

25 a De genoemde landen zijn ontwikkelde landen. De CO₂ van deze landen is hoog en daarom scoren ze lager op de HSDI.

b Er wordt zowel gekeken naar de ontwikkeling van een land (HDI) als naar duurzaamheid (groen bbp).

26 Vijf argumenten waarom het bbp per hoofd van de bevolking als welvaartsmaatstaf tekortschiet zijn:

1. Het bbp wordt gemeten in geld. Er wordt dan geen rekening gehouden met eventuele inflatie. Het reële bbp per capita (per hoofd) is een betere maatstaf. Dan wordt er rekening gehouden met inflatie én met het aantal inwoners in een land.

2. Het bbp zegt niets over de (inkomens)verdeling van de welvaart. Bij een ongelijke verdeling (of scheve verdeling) ontvangen de rijken meer van de economische groei dan de armen.

3. Het is vrij willekeurig wat je tot het bbp rekent. De informele economie wordt bijvoorbeeld niet meegenomen in de berekening.

4. Het bbp houdt geen rekening met externe effecten zoals vervuiling, milieuschade en het leefmilieu.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

5. Het bbp meet alleen de materiële welvaart. Welvaart is ook immaterieel zoals gezondheid, zelfontplooiing en geluk.

Integratieopdrachten

27 a Nederlandse bbp, de productie vindt plaats in Nederland.

b Voorbeelden van een juist argument zijn:

- Het (nominale) bbp is niet gecorrigeerd voor bevolkingsgroei / bevolkingsaantallen.
- Het (nominale) bbp geeft geen informatie over de welvaartsbijdrage van de informele economie.

c Toename bbp (nominaal)

2014: 2,8%, inflatie 2014: $(107,6 - 104,9) / 104,9 \times 100\% = 2,6\%$

Reële economische groei

$102,8 \div 102,6 \times 100 = 100,19$ dus 0,2%

Hier mag je ook de berekening $102,8 - 102,6 = 0,2\%$ toepassen

Herhalingsopdrachten

1 a De nominale groei van het bbp in 2022 is € 770 miljard – € 700 miljard = € 70 miljard. In procenten is dat: $(\text{nieuw} - \text{oud}) / \text{oud} \times 100\% = (770 - 700) / 700 \times 100\% = 10\%$

b De reële groei van het bbp in 2022 bij een nominale groei van 10% en 5% inflatie wordt berekend met: $\text{RIC} = \text{NIC} / \text{PIC} \times 100$

Indexcijfer van de reële groei = $110 / 105 \times 100 = 104,8$

Reële groei van het bbp in 2022 = $104,8 - 100 = 4,8\%$

c De volume groei van het bbp in miljarden euro's is 4,8% van € 700 miljard = $0,048 \times € 700 \text{ miljard} = € 33,6 \text{ miljard}$.

Uitwerking in tabelvorm:

	2021	2022
BBP	€ 700 miljard	€ 770 miljard
Aantal inwoners	20 miljoen	20 miljoen
Inflatie	3%	5%
Nominale groei	-	10%
Reële groei	-	4,8%
Volumegroei	-	€ 33,6 miljard

2 a Bbp in 2022 = bbp in 2021 + 5% = $1,05 \times € 400 \text{ miljard} = € 420 \text{ miljard}$.

Bevolking in 2022 = bevolking in 2015 + 1% = $1,01 \times 10 \text{ miljoen} = 10,1 \text{ miljoen}$ mensen.

Bbp per hoofd in 2022 = bbp in 2016 / bevolking in 2016 = $€ 420 \text{ miljard} / 10,1 \text{ miljoen} = € 41.584,16$.

b Als het inkomen van één miljoen inwoners met het hoogste inkomen in 2022 met gemiddeld met 8% is toegenomen, kun je concluderen dat inkomensongelijkheid in het land in 2022 ten opzichte van 2021 toegenomen is. De toename van het inkomen van de rijkste één miljoen inwoners (8%) is meer dan de toename van het gemiddelde (5%) van alle inwoners. Voor 9,1 miljoen inwoners is het inkomen met minder dan het gemiddelde toegenomen. De inkomensverschillen zijn groter geworden.

c De stelling 'Als het bbp per hoofd reëel is gestegen dan is de welvaart van alle inwoners in het land ook gestegen' is meestal niet juist. De reële stijging van bbp is een maatstaf voor de gemiddelde stijging van de welvaart in het land. Voor sommige inwoners zal de welvaart meer en voor andere inwoners minder dan het gemiddelde toenemen. De gemiddelde stijging zegt niets over de verdeling ervan over de hoge en lage inkomens.

3

Activiteit	Formele	Informele
------------	---------	-----------

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

	economie	economie
Vakkenvullen in de supermarkt	x	
F-spelertjes van je voetbalclub in je wijk trainen		x
Collecteren voor stichting KIKA		x
Werken als uitzendkracht in een verzorgingshuis	x	
In een callcenter telefoonabonnementen verkopen	x	
Zwart werken bij een bloemenkweker		x

4 a De uitstoot van CO₂ door een elektriciteitscentrale noemen economen een negatief extern effect, omdat de uitstoot van CO₂ een niet bedoeld en ongewenst effect is bij de productie van elektriciteit en ook niet in de kostprijs van elektriciteit is opgenomen.

b We spreken van een negatief extern effect, als een onbedoeld effect van productie een negatieve invloed heeft op mens en milieu.

c Als de elektriciteitscentrale extra investeringen doet om de uitstoot van CO₂ te beperken, heeft dat een negatief effect op de welvaart in enge zin. Door de investering zullen de kosten van de stroomproductie toenemen. Dit is nadelig voor de welvaart in materiële zin omdat prijzen van elektriciteit stijgen. Als de elektriciteitscentrale extra investeringen doet om de uitstoot van CO₂ te beperken, heeft dat een positief effect op de welvaart in ruime zin. De uitstoot van CO₂ zal afnemen en dit heeft een positief effect op mens en milieu.

d Als rondom een kantoorgebouw ter verfraaiing een tuin wordt aangelegd – die opgesteld is voor het publiek – is er sprake van een positief extern effect. De tuin is aangelegd om het kantoorgebouw te verfraaien. Dat ook anderen dan de gebruikers van het kantoorpand van de tuin kunnen genieten is een positief neveneffect.

5 a De economische groei van Peru is in vergelijking met andere Latijns-Amerikaanse landen, hoog.

b De economische groei in Peru is hoog omdat het land een open economisch beleid heeft en veel buitenlandse investeerders heeft aangetrokken. Deze investeerders hebben gezorgd voor meer productie in Peru, en daarmee meer inkomen, en dus een hoger bbp.

c De HDI-ranking van Peru is tussen 2008 en 2020 gestegen van 0,707 tot 0,777. De HDI scoort daarmee hoger en geeft aan dat de immateriële welvaart van Peru is gestegen.

Verrijkingsoopdrachten

1 a In 2021 hadden we in Nederland veel economische last van het coronavirus, door lockdowns en gesloten branches kon er minder worden verkocht en werd er ook minder geproduceerd.

b De groei in het voorgaande jaar was hoger dan in andere landen. De totale groei kan in de beide jaren dus in totaal hoger uitpakken terwijl het lijkt alsof Nederland achterop raakt.

c De 'Big Mac-index' is een index kan worden om het bbp per hoofd op koopkracht te corrigeren. De Big Mac van McDonalds is een product dat op slechts enkele landen na wereldwijd te koop is. Je kunt zo zien in welk land de Big Mac duur of goedkoop is. In 2016 geldt dat Zwitserland het duurste land is en Taiwan het goedkoopste land is.

2 a Bijvoorbeeld:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Bruto_nationaal_geluk

<http://www.volkskrant.nl/buitenland/hoe-meet-je-nationaal-geluk-bhutan-denkt-het-te-weten~a3235255/>

b Bhutan was het eerste land dat deze term bruto nationaal geluk invoerde. Bhutan speelde een belangrijke rol in de poging opnieuw te definiëren wat 'ontwikkeling' betekent. Volgens het land zijn economische indicatoren zoals het bnp en de productiviteit van werknemers onnauwkeurige factoren om het nationale welzijn te meten. Het Aziatische koninkrijk berekent daarom sinds 1970 zijn 'omzet' in bruto nationaal geluk (BNG) in plaats van bruto nationaal product. Het land heeft een 750

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

pagina's tellende handleiding gemaakt om het zogenaamde BNG te berekenen. De handleiding bevat onder meer een vragenlijst over 33 afzonderlijke indicatoren, waaronder psychisch welzijn, gezondheid, onderwijs, cultuur, bestuur, gemeenschap, ecologie, de levensstandaard en tijdgebruik.

c Kijk bijvoorbeeld op:

<http://www.volkskrant.nl/buitenland/hoe-meet-je-nationaal-geluk-bhutan-denkt-het-te-weten~a3235255/>

<https://www.vn.nl/op-naar-bruto-nationaal-geluk/>

d Of we in Nederland het bruto nationaal geluk ook invoeren mag je met een eigen mening beantwoorden. Je moet je mening wel onderbouwen.

1.3 De economische kringloop

28 a De samenhang tussen productie, inkomen en bestedingen wordt een kringloop genoemd, omdat door de productie van goederen en diensten inkomen wordt verdiend. Het inkomen wordt besteed aan goederen en diensten die weer geproduceerd worden. Deze productie levert weer inkomen op, enz. Er is sprake van een kring die gesloten is.

b Gezinnen gebruiken het inkomen dat ze van bedrijven ontvangen voor consumptie, sparen en voor het betalen van belastingen.

c Met de zin: 'Sparen is uitgestelde consumptie' wordt bedoeld dat gezinnen een deel van hun geld niet uitgeven, maar sparen om later het spaargeld te gebruiken om goederen en diensten te kopen.

29 a Als gezinnen geld sparen dan zetten ze dat op een spaarrekening bij een financiële instelling. Het geld gaat dus van gezinnen naar financiële instellingen.

b Als bedrijven investeren, dan lenen ze hiervoor vaak geld bij de bank. De geldstroom loopt dus van financiële instellingen naar bedrijven.

c Gezinnen stellen productiefactoren beschikbaar aan bedrijven, zodat bedrijven kunnen produceren. Ze krijgen hiervoor een beloning: primair inkomen. Dit geldt gaat dus van bedrijven naar gezinnen.

30 a De sectoren die goederen en diensten bij de sector bedrijven kopen zijn: sector gezinnen (C), sector overheid (O) en sector buitenland (E).

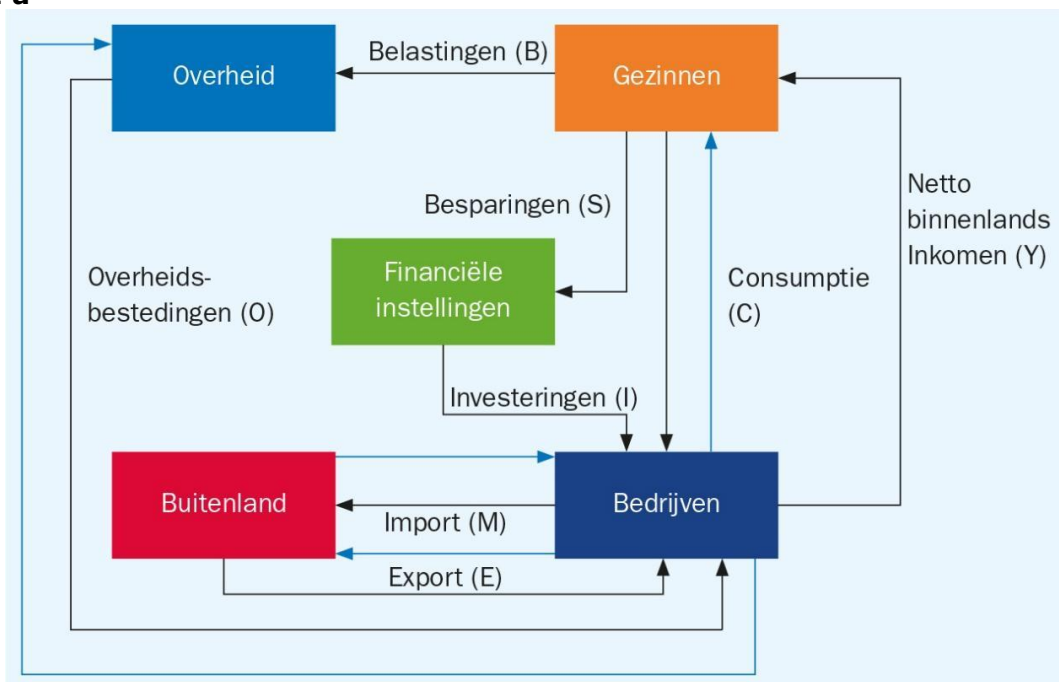
b Twee voorbeelden van aankopen door de sector gezinnen: aanschaf van duurzame consumptiegoederen, kopen van levensmiddelen.

Twee voorbeelden van aankopen door de sector overheid: aanleg van wegen/dijken, onderwijs dat uitbesteed wordt. NB. Omdat de overheid niet zelf produceert, betreft het hier alle aankopen die de overheid bij bedrijven doet.

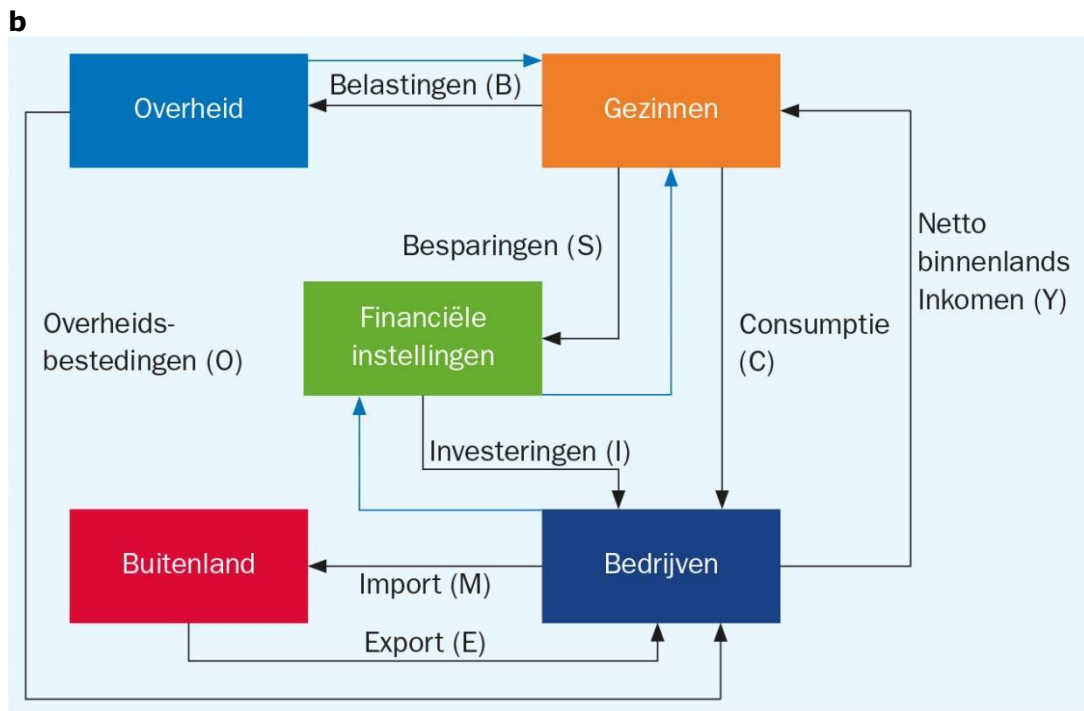
Twee voorbeelden van aankopen door de sector buitenland: bedrijven die grondstoffen, halffabricaten, machines of consumptiegoederen kopen.

c In de kringloop zie je niet terug dat bedrijven ook aan elkaar goederen en diensten verkopen omdat je in de kringloop kijkt naar alle bedrijven samen. Inkoop van het ene bedrijf is tegelijkertijd verkoop van een ander bedrijf. Onderlinge leveringen zie je daarom niet in het totaal terug. Ze vallen tegen elkaar weg.

31 a

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

Overheid naar gezinnen (belastingen). Gezinnen naar financiële instellingen (besparingen). Financiële instellingen naar bedrijven (dit zijn leningen voor investeringen).

32 a

	Ja/Nee
Aankopen van producten door consumenten	Ja
Ontvangst van een werkloosheidsuitkering	Nee
Een consument koopt een product in het buitenland	Nee
Kopen van een kassasysteem door een supermarkt	Nee
Loon van ambtenaren	Nee

b Import wordt gezien als: 'een besteding die weglekt naar een andere economie', omdat import leidt tot aankopen in het buitenland. Deze besteding kan niet meer in de 'eigen' economie (bij de binnenlandse bedrijven) worden gedaan. De besteding lekt dus weg naar het buitenland.

c Ja, de kringloop bevat ook de geldstroom van de aankopen van gezinnen van in het buitenland geproduceerde goederen en diensten. In de geldstroom van gezinnen naar bedrijven (C) zitten ook de betalingen die de gezinnen doen voor goederen en diensten uit het buitenland (I). Gezinnen betalen voor de goederen en diensten die binnenlandse bedrijven in het buitenland gekocht hebben.

33 a Uit de macro-economische kringloop van een land zijn de volgende bedragen afkomstig: $O = 20$, $B = 30$, $C = 200$, $I = 30$, $S = 30$. $E = 40$ en $M = 30$.

De berekening van Y aan de hand van de eerste macro-economische identiteit:

$$Y = C + S + B = 200 + 30 + 30 = 260.$$

b Het saldo van de sector overheid = $B - O = 30 - 20 = 10$

c Het saldo van de particuliere sector = $S - I = 30 - 30 = 0$

34 a

1^e Identiteit: $Y = C + B + S$
 $500 = 350 + 70 + 80$; klopt.

2^e Identiteit: $Y = C + I + O + E - M$
 $500 = 350 + 60 + 75 + 290 - 275$; klopt.

3^e Identiteit: $(B - O) + (S - I) = (E - M)$
 $(70 - 75) + (80 - 60) = (290 - 275)$; klopt.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

b Een tekort of overschot van de binnenlandse sectoren kan worden berekend met:
 $(B - O) + (S - I)$

Overheidssector $(B - O) = (70 - 75) = -5$,

Particuliere sector $(S - I) = (80 - 60) = +20$

Binnenlandse sectoren overschot van $+20$ en $-5 = +15$.

c Dat de sector buitenland heeft een overschot van $+15$, betekent dat: export > import. Per saldo wordt er aan het buitenland verdiend. Er wordt meer aan het buitenland verkocht dan in het buitenland gekocht. Vanuit het perspectief van het buitenland betekent dit dat het buitenland moet meer betalen dan het ontvangt.

d Een positief saldo van de sector buitenland betekent voor de Nederlandse economie een overschot ($E > M$) en dat is gunstig voor de Nederlandse economie. Er wordt meer verkocht aan het buitenland dan gekocht in het buitenland. Productie en inkomen zijn daardoor in Nederland hoger.

35 a De gevolgen van een stijging van de import van 275 naar 300, zijn:

$Y = C + I + O + E - M$

$Y_{oud} = 350 + 60 + 75 + 290 - 275 = 500$

$Y_{nieuw} = 500 = 350 + 60 + 75 + 290 - 300 = 475$

Y daalt met 25. Gezinnen verdienen minder en zullen bij gelijkblijvende consumptie en belasting minder kunnen sparen.

$Y = C + B + S$

$S = Y - C - B = 475 - 350 - 70 = 55$

S daalt van 80 naar 55, S daalt met 25

b Bij een stijging van de import met 25 blijft de derde identiteit $(B - O) + (S - I) = (E - M)$ gelden en wordt: $(70 - 75) + (55 - 60) = (290 - 300)$. Het saldo overheid blijft -5 . Het saldo particuliere sector wordt negatief (-5). Het saldo buitenland wordt ook negatief (-10).

Vanuit het perspectief van het buitenland is dit gunstig. Doordat meer in het buitenland gekocht wordt, hoeft er minder in het eigen land te worden geproduceerd. Hierdoor daalt productie, inkomen en besparingen. Tekort binnenlandse sectoren stijgt tot 10. Dit kan in het buitenland worden geleend.

36 a Methode 1:

Bruto toegevoegde waarde bedrijven = Omzet - diensten van derden - inkoopwaarde = $545 - 110 = 435$

Bruto toegevoegde waarde overheid = overheidslonen = 60

Bbp = bruto toegevoegde waarde bedrijven + bruto toegevoegde waarde overheid = $435 + 60 = 495$

b Methode 2:

Lonen werknemers bedrijven: toegevoegde waarde - (rente + pacht + winst) = $435 - 100 = 335$

Totale saldo primaire inkomens (loon + rente + pacht + winst) =

$60 + 335 + 100 = 495$

c Methode 3:

$C + I + O + E - M + \text{afschrijvingen}$

$305 + 30 + 100 + 210 - 185 + 35 = 495$

37 a Bestedingsmethode. De genoemde categorieën consumptie, investeringen, overheidsbestedingen, invoer en uitvoer zijn de categorieën van de finale bestedingen.

b In 2019 en 2021 nam de invoer meer toe dan de uitvoer. In 2020 nam de uitvoer meer af dan de invoer. De sector buitenland had op basis van deze cijfers een negatieve invloed op het bbp.

38 a import: $250 + 29 + 139 + 415 - 460 = 373$ miljard euro

b Van overheid naar financiële instellingen. Uit de verklaring moet blijken dat de belastingen hoger zijn dan de overheidsbestedingen (zodat er sprake is van een uitgaande geldstroom).

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

c Stijging nationaal inkomen: $15 + 10 + 0 + 25 - 5 = 45$ miljard euro

d Een antwoord waaruit blijkt dat een hogere export tot een hoger nationaal product / inkomen leidt waardoor de bestedingen toenemen hetgeen weer leidt tot een hoger nationaal product / inkomen.

e Mogelijke antwoorden:

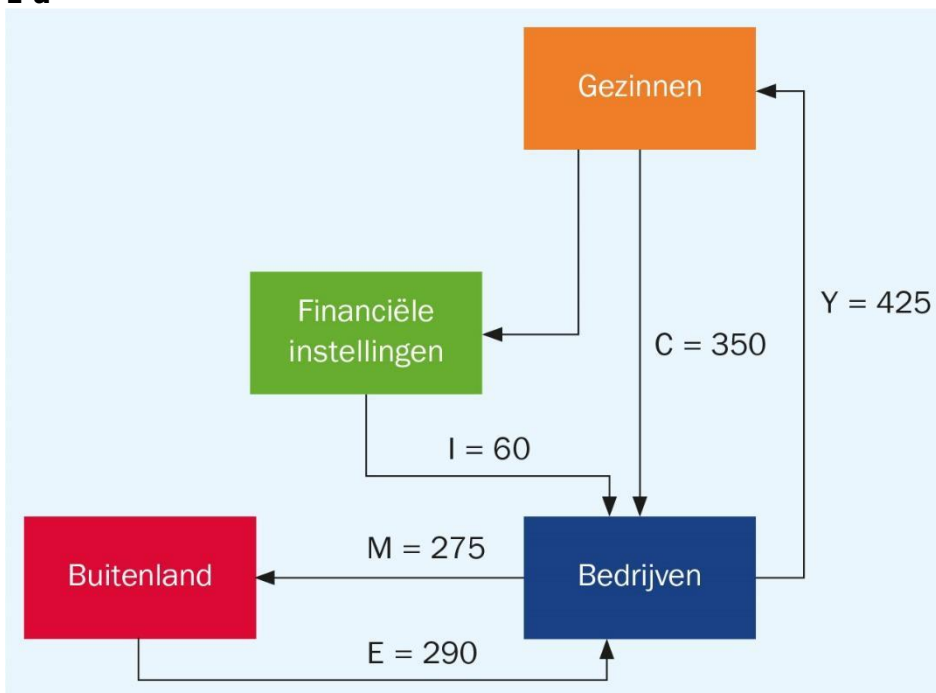
– een pijl van overheid naar gezinnen. Een toelichting waaruit blijkt dat de gezinnen uitkeringen krijgen van de overheid.

– een pijl van overheid naar buitenland. Een toelichting waaruit blijkt dat overheidsbestedingen ook in het buitenland kunnen worden gedaan.

– een pijl van overheid naar bedrijven. Een toelichting waaruit blijkt dat bedrijven subsidies krijgen van de overheid.

Herhalingsopdrachten

1 a

b De omvang van het binnenlands inkomen als de som van de totale bestedingen in formule:

$Y = C + I + E - M$ NB: er is geen overheid in dit model dus geen O in de formule.

$Y = € 350 \text{ miljard} + € 60 \text{ miljard} + € 290 \text{ miljard} - € 275 \text{ miljard} = € 425 \text{ miljard}$.

c Besparingen van gezinnen (S) in formule: $S = Y - C$ NB: er is geen overheid dus geen B .

$S = € 425 \text{ miljard} - € 350 \text{ miljard} = € 75 \text{ miljard}$.

2 a Het saldo van de overheidssector = $(B - O) = 125 - 150 = -€ 25 \text{ miljard}$.

b Het saldo van de sector buitenland = $(E - M) = 200 - 215 = -€ 15 \text{ miljard}$.

c Het netto binnenlands inkomen = loon (bedrijven) + loon (overheid) + pacht, rente, winst. Het netto binnenlands inkomen = $360 + 60 + 90 = € 510 \text{ miljard}$.

d Het nationaal spaaroverschot of tekort = het saldo van de sector buitenland = $(E - M)$

Het saldo van de sector buitenland = $(E - M) = 200 - 215 = -€ 15 \text{ miljard}$.

Nationaal spaartekort = $€ 15 \text{ miljard}$.

Of: Het nationaal spaaroverschot of -tekort = $(S - I) + (B - O)$

$S = Y - C - B = 510 - 325 - 125 = € 60 \text{ miljard}$. Saldo van de particuliere sector = $(S - I) = 60 - 50 = € 10 \text{ miljard}$. Saldo overheidssector = $-€ 25 \text{ miljard}$.

Nationaal spaarsaldo = $0 - 25 = -€ 15 \text{ miljard}$ (tekort).

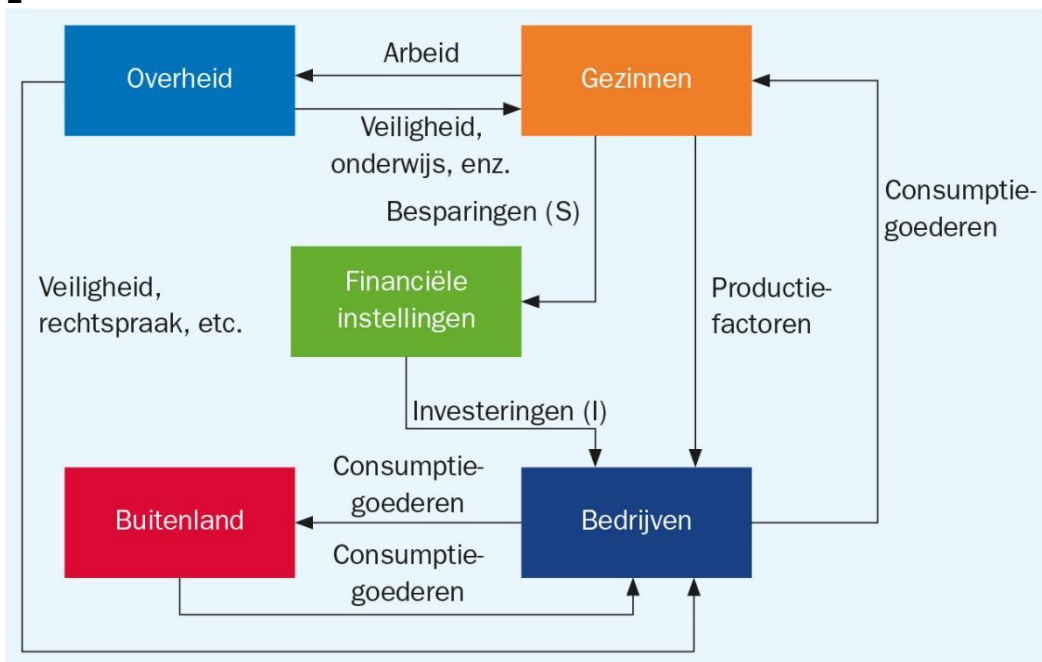
3 a Om het bbp te berekenen mis je, naast de overheid in dit model, ook de afschrijvingen. Je kunt daarom het bbp met deze gegevens niet berekenen.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

b Twee andere manieren op het bbp te berekenen zijn: (1) de totale productie (toegevoegde waarde) van bedrijven en de overheid bij elkaar op te tellen; en (2) alle primaire inkomens (loon, pacht/huur, rente en winst) en de afschrijvingen bij elkaar optellen.

Verrijkingsoopdrachten

1

1.4 Het buitenland zorgt ook voor welvaart

39 Eigen antwoord.

40 a Duitsland, België, Verenigd Koninkrijk.

b Het Verenigd Koninkrijk is uit de Europese Unie gestapt (Brexit). Handel van ons land met dit land is hierdoor complexer geworden. Het is waarschijnlijk dat op termijn de handel zal afnemen.

c Nederland exporteert bloemen en groenten naar Duitsland. Uit Duitsland importeren wij onder andere auto 's.

41 a/b

Vijf belangrijkste importproducten	Vijf belangrijkste exportproducten
1 Machines en elektronica	1 Transportmiddelen
2 Transportmiddelen	2 Ruwe aardolie
3 Voedings- en genotmiddelen	3 Voedings- en genotmiddelen
4 Basismetalen en metaalproducten	4 Farmaceutica en chemische specialistische producten
5 Ruwe aardolie	5 Textiel, leer en producten daarvan

c Veel goederen die in Nederland worden geïmporteerd worden doorgevoerd naar andere landen. Daarvan is hier waarschijnlijk ook sprake.

42 Import, export of inkomensoverdracht

	Export of import	Goed of dienst	Inkomensoverdracht
Een Amerikaanse toerist boekt een hotelkamer in Amsterdam.	export	dienst	
Om wat bij te verdienen gaat een middelbare scholier in de zomervakantie een paar weken werken in de winkel van een oom in Londen.	export*		
Een Nederlands gezin betaalt elke maand € 500 aan hun zoon die in de Verenigde Staten studeert.			inkomensoverdracht
Een Nederlandse scholier bestelt een online game in een Engelse webwinkel.	import	goed	
Een huizenbezitter ontvangt € 1.000 huur voor zijn pand in Frankrijk.	export	dienst	

*Export van de productiefactor arbeid.

43 a Je kunt aan inkomensoverdrachten op de betalingsbalans van een land zien dat veel inwoners in het buitenland werken. Dit onderdeel is een belangrijke ingaande geldstroom op de betalingsbalans.

b Als de Nepalezen die in het buitenland werken geen geld maar producten naar huis sturen, wordt dit ook op de betalingsbalans geregistreerd omdat er is dan sprake is van import van goederen. Als de producten naar Nepal verstuurd worden moet de waarde van de producten vermeld worden en deze waarde wordt geregistreerd als een uitgaande geldstroom voor Nepal.

c Als Nepalese families over meer geld kunnen beschikken, zal de import van Nepal waarschijnlijk toenemen, omdat de Nepalezen niet alleen meer producten uit eigen land gaan kopen maar ook meer producten die in het buitenland geproduceerd zijn. De import van Nepal neemt dan toe.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

44 a Hier is sprake van kapitaalexport. Het geld gaat van Nederland naar Zwitserland.
b Dit is kapitaalexport. Het geld gaat van Nederland naar Spanje.
c Inkomend geld is 83, uitgaand geld is 80. Er komt meer binnen dan dat er uit gaat. Hier is sprake van een overschot op lopende rekening van de betalingsbalans.
d Inkomend geld $83 + 250 = 333$; uitgaand geld $80 + 260 = 340$. In totaal gaat er meer geld uit dan dat er binnen komt. Er is dus een tekort op de betalingsbalans.

45 a Een goede concurrentiepositie van het Nederlands bedrijfsleven zorgt ervoor dat er veel Nederlandse producten aan het buitenland verkocht worden. Dat leidt tot een inkomende geldstroom op de lopende rekening van de betalingsbalans. Het saldo op de betalingsbalans wordt hierdoor positief beïnvloed.

b Een positief saldo op de betalingsbalans zorgt er voor dat er meer geld het land binnenkomt dan dat er uit gaat. Dat geld komt uiteindelijk bij de inwoners van het land terecht.

c Een hoge inflatie betekent dat het gemiddeld prijspeil in een land stijgt. Als de prijzen van de producten die in dat land gemaakt worden hoger liggen dan die in het buitenland dan zijn Nederlandse producten duurder dan buitenlandse en is dus de concurrentiepositie verslechtert.

d Als bedrijven in Nederland minder belasting betalen dan bijvoorbeeld bedrijven in Duitsland, dan kunnen Nederlandse bedrijven hun producten goedkoper op de markt brengen dan Duitse bedrijven. De concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven verbetert dan ten opzichte van Duitse bedrijven.

46 a Digitalisering, verduurzaming en klimaatverandering.

b Bijvoorbeeld op het gebied van digitalisering moeten grote investeringen worden gedaan. Door samen te werken kunnen de kosten hiervan worden gedeeld. Door samen te werken kunnen bedrijven ook de kennis die ze hebben of moeten ontwikkelen delen.

c Door samen te werken kunnen bedrijven de te maken kosten delen. Daarnaast kunnen ze door het delen van kennis er voor zorgen dat ze op dat gebied koploper zijn/blijven en op die manier aan klanten een optimale service bieden.

d Als de Nederlandse havens concurrerend blijven ten opzichte van het buitenland, zullen bedrijven die afhankelijk zijn van die havens Nederland een goed land vinden om zich te vestigen. Nederland trekt dan door een goed (haven)infrastructuur nieuwe bedrijven aan.

47 a China is, onder andere door lage loonkosten en veel arbeidskrachten "de fabriek van de wereld" geweest. Heel veel producten die wij gebruiken worden in China gemaakt. De import van die producten zorgden voor een geldstroom van de EU en de Verenigde Staten naar de EU. Dit leidde tot een overschot op de lopende rekening van China.

b Het nadeel was dat de VS en de EU werden geconfronteerd met een tekort op de lopende rekening ten opzichte van China. Bij de VS leidde dit tot een voortdurend tekort op de lopende rekening.

c In het artikel wordt er vanuit gegaan dat China op langere termijn meer gaat importeren. Dit kan onder andere een gevolg zijn van gestegen welvaart bij de Chinese bevolking. China koopt dan producten in andere landen en wordt op die manier een motor voor de wereldeconomie.

d Met liberalisering wordt bedoeld dat een overheid beperkingen opheft om toe te treden tot een economie. Bedrijven uit de VS en uit landen van de EU kunnen hierdoor makkelijker zaken doen met Chinese bedrijven.

Integratieopdrachten

48 a Een overschot op de lopende rekening van de eurozone houdt in dat het totaal van de export van goederen, diensten, productiefactoren en ontvangen inkomensoverdrachten van eurozone landen groter is dan het totaal van de import van goederen, diensten, productiefactoren en betaalde inkomensoverdrachten van eurozone landen.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

b $(35 - 33) / 33 \times 100\% = 6,06\%$

c De handel van Nederland met de andere eurolanden heeft geen invloed op het saldo van de lopende rekening van de eurozone. De export van Nederland naar bijvoorbeeld Duitsland is voor Duitsland import. Voor de eurozone als geheel vallen deze export en import tegen elkaar weg. Vergelijk het met de onderlinge leveringen van de sector bedrijven in de kringloop. Alleen handel met niet-eurolanden heeft invloed op de lopende rekening van de eurozone.

d Een overschot op de lopende rekening betekent dat er meer geld ons land binnenkomt dan dat er uit gaat. Dat is op zich een goed teken voor de concurrentiepositie van onze economie. Het betekent namelijk dat onze producten gewild zijn in het buitenland. Op langere termijn kunnen blijvende overschotten wel leiden tot onevenwichtigheden in de economie.

e Als wij als land veel exporteren dan zorgt dat er voor dat we veel moeten produceren. Voor die productie zijn mensen nodig. Er zijn dus veel mensen aan het werk, wat leidt tot minder werkloosheid.

Herhalingsopdrachten

1 a onjuist

b onjuist

c juist

d onjuist

2 Tabel 18 Transacties op de betalingsbalans

Transactie	Welke deelrekening	Inkomsten of uitgaven
Nederlandse importeur koopt auto's in Engeland.	goederenrekening	uitgaven
Britse vakantieganger huurt in Nederland een auto.	dienstenrekening	inkomsten
Nederlandse consument koopt een boek in Amerikaanse webshop.	goederenrekening	uitgaven
Nederlands bedrijf verkoopt aardgas aan Engeland.	goederenrekening	inkomsten
Nederlandse gepensioneerde laat AOW overmaken naar Spanje.	inkomensrekening	uitgaven

3 a Concurrentiepositie geeft aan in welke mate bedrijven in staat zijn om te concurreren met bedrijven in het buitenland.

b Door belasting te heffen op luchtvrachtluchten wordt het vervoeren vanuit Schiphol duurder. Hierdoor gaan bedrijven uitwijken naar andere vliegvelden.

c Het zal leiden tot minder uitgaven van buitenlandse bedrijven aan diensten (vervoer) in Nederland. Dus waarschijnlijk een verslechtering op de lopende rekening van de betalingsbalans.

d In dit geval wordt de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven direct beïnvloed door het heffen van belasting. De kosten (en de concurrentiepositie) van een bedrijf kunnen dus veranderen door belastingen en subsidies.

Verrijksingsopdracht

1 Eigen mening, maar denk aan je onderbouwing: noem argumenten!

Extra Rekenen

1 a De omvang van de ambtenarensalarissen = toegevoegde waarde van de overheid = 10,3% van € 528 miljard = $0,103 \times € 528$ miljard.

b De beloning van de productiefactor arbeid kan worden berekend met de formule:

$$Y = \text{loon} + \text{pacht} + \text{rente} + \text{winst}$$

$$\text{Loon} = Y - \text{pacht, rente, winst}$$

$$\text{Loon} = € 528 \text{ miljard} - € 234,8 \text{ miljard} = € 293,2 \text{ miljard}$$

c Indexcijfer bbp inclusief inflatie: $117,1 \times 1,016 \times 1,025 = 121,9479$

$$\text{Reële groei} = 122,2 / 121,9479 \times 100 = 100,2067$$

$$\text{Reële verandering is } 100,2067 - 100 = 0,2\%$$

d De omvang van het BBP van 2019 = $(€ 528 \text{ miljard} / 122,2) \times 117,1 = € 505,964$ miljard.

2 a De bruto toegevoegde waarde van de bedrijven = omzet - inkopen grondstoffen - inkopen hulpstoffen - diensten van derden = $524 - 64 - 70 - 88 = 302$.

b De beloning van de productiefactor arbeid door bedrijven = Bruto TGW bedrijven

$$\text{Bruto TGW bedrijven} = \text{loon} + \text{pacht, rente, winst} + \text{afschrijvingen}$$

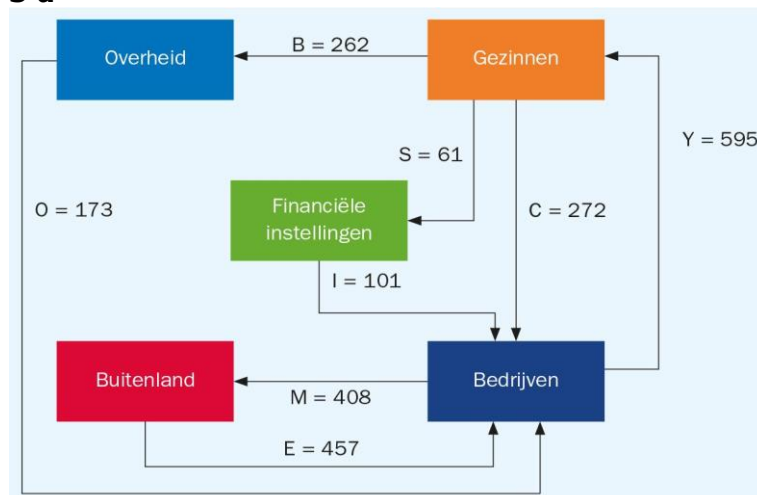
$$\text{Loon} = \text{bruto TGW bedrijven} - \text{pacht, rente, winst} - \text{afschrijvingen} = 302 - 100 - 62 = 140$$

c Bruto toegevoegde waarde van de bedrijven = € 302 miljard = 80% van het BBP.

$$\text{BBP van dit land} = € 302 \text{ miljard} / 80 \times 100 = € 377,5 \text{ miljard.}$$

d De totale beloning van de productiefactor arbeid = loon bedrijven + loon overheid = $140 + (377,5 - 302) = 140 + 75,5 = € 215,5$ miljard.

3 a

In bron 1 ontbreken in de geldkringloop de S en de E. Berekening met behulp van de identiteiten:

$$\text{Identiteit: } Y = C + B + C \quad S = Y - B - C$$

$$S = 595 - 272 - 262 = 61$$

$$\text{Identiteit: } Y = C + I + O + E - M \quad E = Y - C - I - O + M$$

$$E = 595 - 272 - 101 - 173 + 408 = 457$$

b Saldo particuliere sector = $(S - I) = (61 - 101) = -40$ (tekort)

Saldo overheidssector = $(B - O) = (262 - 173) = +89$ (overschot)

Saldo buitenland = $(E - M) = (457 - 408) = +49$ (overschot)

Controle berekening: $(S - I) + (B - O) = (E - M)$ geeft $-40 + 89 = +49$ (klopt).

4a $(E - M) = 200 - 275 = -75$. Dit is een tekort op de lopende rekening.

b $(B - O) = 55 - 80 = -25$. Dit is het tekort van de overheid.

c $(S - I) = 20 - 70 = -50$. Dit is het tekort van de particulier sector.

d $(B - O) + (S - I) = -25 + -50 = -75$. Dit is het nationaal spaarsaldo.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Examenvorbereiding

Uit: havo eindexamen, 2014, 1e tijdvak, opgave 3, vraag 12

12

internationale transactie	lopende rekening	kapitaalrekening
1.toerisme	x	
2.beleggingen		x
3 goederenimport	x	
4 IMF-noodlening		x
5 rentebetaling aan IMF	x	

Uit: havo eindexamen 2012, 1^e tijdvak opgave 2 vraag 5 – 10

5 Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Het nationaal inkomen wordt gevormd door de nationale productie, hetgeen staat voor waarde toevoegen aan ingekochte goederen en diensten. Het totaal van alle toegevoegde waarden vormt het nationaal product.

6 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

De overheid koopt militaire vliegtuigen in het buitenland.

De overheid betaalt salarissen aan ambassadepersoneel in het buitenland.

Opmerking: Antwoorden die betrekking hebben op overdrachtsuitgaven van de overheid niet goed rekenen.

7 Een voorbeeld van een juiste berekening is:

belastingen = $620 - 290 - 170 = 160$ (miljard euro) → overheidstekort is $180 - 160 = 20$ (miljard euro)

8 Uit het antwoord moet blijken dat een tekort betekent dat er een geldstroom van financiële instellingen naar overheid vereist is om dit verschil aan te vullen en de pijl dus omhoog wijst.

9 Voorbeelden van een juiste berekening zijn:

inkomende geldstromen bedrijven: $180 + 290 + 480 = 950$

uitgaande geldstromen bedrijven: $620 + 430 = 1.050$

particuliere investeringen: $1.050 - 950 = 100$

of:

inkomende geldstromen financiële instellingen: 170

uitgaande geldstromen financiële instellingen: $20 + (480 - 430) = 70$

particuliere investeringen: $170 - 70 = 100$

10 Voorbeelden van een juiste berekening zijn:

$(\text{besparingen} - \text{investerings}) + (\text{belastingen} - \text{overheidsbestedingen}) = (S - I) + (B - O)$

$= (170 - 100) + (160 - 180) = 50$

of:

$\text{Export} - \text{import} = (E - M) = 480 - 430 = 50$

Hoofdstuk 2 Het verdelen van de welvaart

2.1 Belasting betalen

1 a

Berekeningen:

Totale inkomsten Rijksoverheid: 93,4 (indirecte belastingen) + 90,6 (directe belastingen) + 37,1 (premies volksverzekeringen) + 72,1 (premies werknemersverzekeringen) = € 293,2 miljard.

Indirecte belastingen € 93,4 miljard / € 293,2 miljard × 100% = 31,9%.

Directe belastingen € 90,6 miljard / € 293,2 miljard × 100% = 30,9%.

Premies werknemersverzekeringen € 72,1 miljard / € 293,2 miljard × 100% = 24,6%.

Premies volksverzekeringen € 37,1 miljard / € 293,2 miljard × 100% = 12,7%.

b Als de overheid de btw verhoogt waardoor de btw-opbrengsten met 3% toenemen, stijgt de omzetbelasting. De inkomsten aan omzetbelasting nemen toe met 3% van € 58,4 miljard = $0,03 \times € 58,4 \text{ miljard} = € 1,752 \text{ miljard}$.

c In 2021 heeft de overheid bedrijven de mogelijkheid gegeven een fiscale buffer op te bouwen. Hierdoor worden belastingen later betaald. De directe belastingen nemen hierdoor af.

2 a Een reden waarom jongeren of studenten vaak belasting kunnen terugkrijgen, is dat er van het loon meer belasting ingehouden is dan ze aan belasting zouden moeten betalen: als je weinig verdient hoef je (bijna) geen belasting te betalen.

b Er hoeft geen formulier te zijn waarmee je een indirecte belasting kunt terugvragen, omdat deze belasting in de prijs van een product of dienst inbegrepen is. Je betaalt nooit teveel of te weinig indirecte belasting.

3 a Bij een proportionele belastingheffing blijft het gemiddelde belastingtarief gelijk.

b Het verschil in belastingbedrag tussen iemand die € 40.000 verdient via het degressieve en via het proportionele belastingstelsel, volgens tabel 1 en 2 is € 5.000 meer.

Degressief betaalt deze persoon € 5.000 en bij een proportioneel systeem € 10.000. Dat is € 5.000 meer.

c Eigen mening. Vergeet niet argumenten te noemen. Voorbeeldantwoorden:

Degressief belastingstelsel: is niet eerlijk en levert de overheid minder geld op, overheidsvoorzieningen worden dan minder, proportioneel lijkt eerlijker.

Progressief belastingstelsel: rijkere mensen kunnen lasten gemakkelijker dragen en de overheid heeft meer inkomsten, waarmee de overheid voor goede voorzieningen kan zorgen.

4 a Nederland heeft een progressief systeem. Hoe meer je verdient, des te hoger het belastingtarief en des te lager het percentage dat je overhoudt. Iemand die \$ 25.000 verdient, betaalt 15,7% belasting ($\$ 21.087 / \$ 25.000 = 84,3\%$, dus je betaalt 15,7% belasting).

In Rusland is een proportioneel tarief: iedereen betaalt 13% belasting.

In Dubai betaalt men geen belasting.

b Met Jan Modaal wordt een werknemer bedoeld met een inkomen dat het meest voorkomt; een doorsnee inkomen. Verwar modaal niet met gemiddeld.

c Jan Modaal komt er in Nederland vanwege heffingskorting en oplopende belastingschalen-relatief goed vanaf. Jan Modaal zal in Nederland omdat hij niet veel verdient, door de oplopende belastingschalen relatief minder belasting betalen dan de rijke(re) Nederlanders. Bovendien krijgt hij nog een heffingskorting op het te betalen belastingbedrag.

5 a De gemiddelde belastingdruk van iemand met een inkomen van € 39.000 = belastingbedrag / belastbaar inkomen × 100% = € 5.000 / € 39.000 × 100% = 12,8%.

b Het belastingbedrag bij een progressieve belastingheffing (tabel 3) van iemand met een inkomen van € 39.000 = 25% van € 39.000 = $0,25 \times € 39.000 = € 9.750$.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

6 a

Bruto-inkomen	Belasting-tarief	Belastingbedrag*	Netto-inkomen	Gemiddelde belastingdruk
€ 10.000	0%	= $0,0 \times € 10.000$ = € 0	€ 10.000 - € 0 = € 10.000	€ 0 / € 10.000 × 100% = 0%
€ 20.000	20%	= $0,2 \times € 10.000$ = € 2.000	€ 20.000 - € 2.000 = € 18.000	€ 2.000 / € 20.000 × 100% = 10%
€ 30.000	20%	= $0,2 \times € 20.000$ = € 4.000	€ 30.000 - € 4.000 = € 26.000	€ 4.000 / € 30.000 × 100% = 13,3%
€ 40.000	20%	= $0,2 \times € 30.000$ = € 6.000	€ 40.000 - € 6.000 = € 34.000	€ 6.000 / € 40.000 × 100% = 15%
€ 50.000	20%	= $0,2 \times € 40.000$ = € 8.000	€ 50.000 - € 8.000 = € 42.000	€ 8.000 / € 50.000 × 100% = 16%

*over de eerste € 10.000 betaal je 0%.

b Iemand met een inkomen van € 25.000 betaalt aan belasting: 20% van (€ 25.000 - € 10.000)* = $0,2 \times € 15.000 = € 3.000$.

c Het nieuwe belastingstelsel is een progressief belastingstelsel, omdat de gemiddelde belastingdruk stijgt naarmate het inkomen stijgt.

7 a+b

Inkomen	Belasting zonder heffingskorting	Gemiddelde belastingdruk zonder heffingskorting (a)	Belasting met heffingskorting	Gemiddelde belastingdruk met heffingskorting (b)
€ 0 - 10.000	€ 2.500	= € 2.500 / € 10.000 × 100% = 25%	€ 0	= € 0 / € 10.000 × 100% = 0%
€ 10.000 - 20.000	€ 5.000	= € 5.000 / € 20.000 × 100% = 25%	€ 2.500	= € 2.500 / € 20.000 × 100% = 12,5%
€ 20.000 - 30.000	€ 8.000	= € 8.000 / € 30.000 × 100% = 26,7%	€ 5.500	= € 5.500 / € 30.000 × 100% = 18,3%
€ 30.000 - 40.000	€ 11.500	= € 11.500 / € 40.000 × 100% = 28,8%	€ 9.000	= € 9.000 / € 40.000 × 100% = 22,5%
€ 40.000 - 50.000	€ 15.500	= € 15.500 / € 50.000 × 100% = 31%	€ 13.000	= € 13.000 / € 50.000 × 100% = 26%

Wat opvalt is dat de gemiddelde belastingtarieven verder uit elkaar gaan liggen én gemiddeld lager zijn.

c De heffingskorting maakt het stelsel nog progressiever omdat de lagere inkomens door de heffingskorting een veel lager gemiddeld belastingpercentage kennen.

Of: zonder heffingskorting is de stijging in procenten van 25% naar 31%. Dat is een minder sterke stijging dan de stijging van 0% naar 26% met heffingskorting.

d

Inkomen	€ 39.000		
Eerste schijf	<u>€ 20.000</u>	25% =	€ 5.000
	€ 19.000		
Tweede schijf	<u>€ 10.000</u>	30% =	€ 3.000
	€ 9.000	35% =	<u>€ 3.150</u> +
			€ 11.150
Heffingskorting	<u>€ 2.500</u>		
Te betalen belasting			€ 8.650

Besteedbaar inkomen = € 39.000 - € 8.650 = € 30.350.

e Het marginaal tarief, is het hoogste (schijf)tarief dat een belastingplichtige betaalt. Bij dit inkomen is het marginaal tarief 35%. Over iedere extra euro die verdiend wordt zal er bij dit inkomen 35% belasting betaald worden.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

8 a Als de overheid de heffingskorting van € 2.500 naar € 3.000 verhoogt, gaat door deze maatregel de gemiddelde belasting omlaag, omdat het totale belastingbedrag dan met € 500 meer af neemt ten opzichte van het bruto-inkomen en dus daalt de gemiddelde belasting.

b Het belastingstelsel verandert door het verhogen van de heffingskorting niet, want het blijft een progressief stelsel. Naar mate er meer verdiend wordt ga je procentueel meer belasting betalen.

c De inkomensgrens van het nultarief moet de overheid optrekken naar € 12.000 om hetzelfde effect te krijgen als een heffingskorting van € 3.000. Berekening: 25% van inkomen moet nu uitkomen op € 3.000. $\text{Inkomensgrens} = € 3.000 / 0,25 = € 12.000$.

9 a Het verlengen van de eerste schijf van € 20.000 naar € 60.000 heeft tot gevolg dat het belastingstelsel minder progressief wordt, omdat mensen met een inkomen van meer dan € 20.000 nu een lager belastingpercentage betalen.

b Het verlengen van de eerste inkomensschijf laat de belastinginkomsten van de overheid dalen, want voor een grotere groep belastingbetalers geldt nu een lager belastingpercentage en zij betalen minder belasting. De belastinginkomsten dalen hierdoor.

c Sommige politici hadden kritiek op het advies, omdat door het verlengen van de eerste schijf mensen met een hoger inkomen hetzelfde percentage belasting gaan betalen als mensen met een laag inkomen. Dan wordt het principe van belasting heffen naar draagkracht opzij geschoven.

10 a Als de uitspraak: 'Ik betaal minder belasting dan mijn secretaresse' juist is, is er in de VS sprake van een degressief belastingsysteem. Warren Buffet heeft een hoog inkomen en betaalt relatief minder belasting dan zijn secretaresse die een (veel) lager inkomen heeft.

b Door het belastingsysteem in de VS worden de inkomens gedenvilleerd, omdat nadat de belasting betaald is, de inkomensverschillen groter zijn geworden.

c Het feit dat Warren Buffet bedoelde dat hij verhoudingsgewijs minder belasting betaalt is geen reden om het antwoord op vraag b aan te passen, omdat Warren Buffet een lager percentage belasting betaalt dan zijn secretaresse. Het relatieve verschil tussen de hoge en de lage inkomens wordt procentueel groter.

11 a De vlaktaks komt met een proportioneel belastingtarief overeen, omdat iedereen hetzelfde percentage belasting (uniform tarief) betaalt over het inkomen.

b Politici willen vaak het belastingsysteem veranderen, omdat kiezers direct de gevolgen ondervinden van een verandering van het belastingsysteem. Ze kunnen met maatregelen die tot gevolg hebben dat kiezers minder belasting moeten betalen makkelijk stemmen winnen. Een toenemende inkomensongelijkheid kan ook een reden zijn om het belastingsysteem progressiever te maken.

c Het voorstel van Biden zal een nivellerend effect hebben op de inkomens in Amerika, omdat de hogere inkomens meer belasting gaan betalen. De verschillen in netto inkomens worden kleiner.

d De twee belangrijke nadelen van de vlaktaks in Hongarije waren:

1. De lage inkomens gingen er op achteruit.
2. De overheid liep belastinginkomsten mis.

12 a Een progressief belastingstelsel heeft tot gevolg dat inkomens genivilleerd worden, omdat dan mensen met een hoog inkomen een groter deel van het inkomen aan de belastingdienst afdragen dan mensen met een laag inkomen. De verschillen tussen de netto-inkomens worden hierdoor kleiner.

b Eigen antwoord gebaseerd op grotere of kleinere inkomensverschillen, of op draagkracht, rechtvaardigheidsgevoel. Vergeet de argumenten niet.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

Integratieopdrachten

13 a Een voorbeeld uit het Nederlandse stelsel waaruit blijkt dat dit systeem complexer is dan de andere belastingstelsels is de heffingskorting.

b Het stelsel met een vast belastingbedrag voor iedereen is het eenvoudigste belastingstelsel.

c Een andere manier waarop het Nederlandse belastingstelsel vereenvoudigd kan worden, is aanpassen van de belastingtarieven. In Nederland is men al van vier schijven naar twee schijven met nog maar twee tarieven teruggegaan.

d Lagere lasten op arbeid stimuleren de werkgelegenheid, omdat door de lagere lasten consumenten meer inkomen overhouden en meer kunnen consumeren. Dat heeft een positief effect op de productie en daarmee op de werkgelegenheid.

14 a

Bruto-inkomen		Marginaal belasting tarief	Belasting zonder heffingskorting	Heffingskorting	Belasting bedrag	Netto-inkomen	Gemiddelde belastingdruk
Van	Tot						
€ 0	€ 12.000	20%	€ 2.400	€ 2.400	€ 0	€ 12.000	0%
€ 12.000	€ 30.000	25%	€ 6.900	€ 2.400	€ 4.500	€ 25.500	15%
€ 30.000	€ 45.000	30%	€ 11.400	€ 2.400	€ 9.000	€ 36.000	20%
€ 45.000	€ 70.000	35%	€ 20.150	€ 2.400	€ 17.750	€ 52.250	25,4%

b

Inkomen	€ 52.000		
Eerste schijf	€ 12.000	20% =	€ 2.400
	€ 40.000		
Tweede schijf (30.000 – 12.000)	€ 18.000	25% =	€ 4.500
	€ 22.000		
Derde schijf (45.000 – 30.000)	€ 15.000	30% =	€ 4.500 +
Vierde schijf	€ 7.000	35% =	€ 2.450 +
			€ 13.850
Heffingskorting			€ 2.400
Te betalen belasting			€ 11.450

Netto-inkomen = € 52.000 – € 11.450 = € 40.550.

c Het hoogste tarief voor deze persoon is 35% dus is zijn marginale tarief 35%.

d

Inkomen	€ 52.000		
Eerste schijf	€ 30.000	20% =	€ 6.000
Tweede schijf	€ 22.000	30% =	€ 6.600 +
			€ 12.600
Heffingskorting			€ 2.400
Te betalen belasting			€ 10.200

Netto-inkomen = € 52.000 – € 10.200 = € 41.800.

e De constatering dat de overheid minder belastinginkomsten zal hebben klopt omdat uit het voordeel blijkt dat het belastingbedrag daalt (€ 10.200 < € 11.450).

Herhalingsopdrachten

1 a Er wordt onderscheid gemaakt tussen directe en indirecte belastingen, omdat sommige belastingen rechtstreeks aan de overheid worden betaald en andere belastingen betaald worden door producten en diensten te kopen.

b Dat het Nederlandse belastingstelsel progressief is, betekent dat naar mate iemands inkomen hoger is, hij/zij procentueel steeds meer belasting gaat betalen.

c Als in een land iedereen hetzelfde bedrag aan belasting moet betalen, dan heeft dit land een degressief belastingstelsel, omdat iemand met een hoog inkomen evenveel belasting betaalt als iemand met een laag inkomen. Procentueel betaalt iemand met een

hoog inkomen dan minder belasting dan iemand met laag inkomen. De gemiddelde belastingdruk daalt als het inkomen stijgt. Dit is het geval in een degressief belastingstelsel.

d Als een minister over zijn inkomen van € 200.000 een tarief van 25% belasting moet betalen en een conciërge 20% over een inkomen van € 30.000, is na belasting het verschil tussen de inkomens van de minister en de conciërge kleiner geworden.

Berekening: Inkomen minister na belasting = 75% van € 200.000 = $0,75 \times € 200.000 = € 150.000$. Inkomen conciërge na belasting = 80% van € 30.000 = $0,8 \times € 30.000 = € 24.000$. Verschil voor belasting was € 170.000. Na belasting is het verschil kleiner geworden, namelijk € 150.000 – € 24.000 = € 126.000.

2 a Van een proportioneel belastingstelsel kun je van een progressief belastingstelsel maken door:

1. het belastingtarief hoger te maken als het inkomen hoger wordt.
2. het invoeren van een nultarief voor het inkomens tot € 15.000.

b

Bruto-inkomen	Belastingtarief	Heffingskorting	Belastingbedrag
€ 15.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 15.000) - € 3.000$ $= € 0$
€ 30.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 30.000) - € 3.000$ $= € 3.000$
€ 45.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 45.000) - € 3.000$ $= € 6.000$
€ 60.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 60.000) - € 3.000$ $= € 9.000$
€ 75.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 75.000) - € 3.000$ $= € 12.000$

c Het marginale tarief is in dit belastingstelsel hetzelfde als het belastingtarief, omdat het belastingtarief voor alle bruto-inkomens 20% is. Het marginale tarief is het percentage belasting dat over de extra verdiensten betaald wordt. Iemand die meer gaat verdienen, moet over die extra verdiensten in dit belastingstelsel ook 20% belasting betalen.

3 a Een vlaktaks heeft niet tot gevolg dat inkomens genivelleerd worden, omdat iedereen hetzelfde percentage betaalt en het belastingbedrag op dezelfde manier stijgt als het bruto-inkomen.

b Ja, het is rechtvaardig als iedereen hetzelfde percentage van zijn inkomen aan belastingen betaalt, want als je meer verdient betaal je wel meer maar wel hetzelfde percentage.

Of:

Nee, het is onrechtvaardig als iedereen hetzelfde percentage van zijn inkomen aan belastingen betaalt, want als je meer verdient kun je relatief ook meer belasting betalen.

c Het marginale tarief bij invoering van een vlaktaks blijft hetzelfde. Voor iedere extra verdiende euro blijf je hetzelfde belastingpercentage betalen.

d Een vlaktakstarief is gunstig voor de 'hardwerkende Nederlander', want als iemand meer gaat verdienen hoeft hij of zij over dit extra inkomen niet een hoger percentage belasting te betalen. Dit is wel het geval bij een progressief belastingtarief.

Verrijksopdrachten

1 a Voorbeeld met een belastingtarief van 20%

Bruto-inkomen		Belasting tarief	Belasting zonder heffingskorting	Heffingskorting	Belasting bedrag	Netto-inkomen	Gemiddelde belastingdruk
Van	Tot						
€ 0	€ 2.000	20%	$0,2 \times € 2.000$ $= € 400$	€ 400	$€ 400 - € 400$ $= € 0$	€ 2.000	0%
€ 2.000	€ 10.000	20%	$0,2 \times € 10.000$ $= € 2.000$	€ 400	$€ 2.000 - € 400$ $= € 1.600$	€ 8.400	15%

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

b Het belastingsysteem is nivellerend. Het verschil tussen de bruto-inkomens is maximaal € 10.000. Door de heffingskorting is het verschil tussen de netto-inkomens kleiner.

2 a Leo: € 9.000 inkomen < vrijstelling van € 10.000 dus: € 0 belasting.

Amal: $0,365 \times (\text{€ } 22.000 - \text{€ } 10.000) = 0,365 \times \text{€ } 12.000 = \text{€ } 4.380$ belasting.

Estelle: $0,365 \times (\text{€ } 56.000 - \text{€ } 10.000) = 0,365 \times \text{€ } 46.000 = \text{€ } 16.790$ belasting.

b Gemiddelde belastingpercentage = belastingbedrag ÷ inkomen × 100%.

Leo: $\text{€ } 0 / \text{€ } 9.000 \times 100\% = 0\%$.

Amal: $\text{€ } 4.380 / \text{€ } 22.000 \times 100\% = 19,9\%$.

Estelle: $\text{€ } 16.790 / \text{€ } 56.000 \times 100\% = 30\%$.

c Als dit stelsel uitgebreid wordt met een heffingskorting van € 10.000 heeft dit geen nivellerend effect ten opzichte van de eerste situatie, maar juist een denivellerend effect. Uit de tabel hieronder blijkt dat Estelle in het nieuwe systeem een hoger netto-inkomen heeft gekregen, terwijl Leo's inkomen gelijk gebleven is. Het verschil tussen hoge en lage inkomens is groter geworden en dat noemen we denivellerend.

	inkomen	Belastingbedrag zonder heffingskorting	Netto-inkomen zonder heffingskorting	Belastingbedrag met heffingskorting	Netto-inkomen met heffingskorting
Leo	€ 9.000	€ 0	€ 9.000	€ 0	€ 9.000
Amal	€ 22.000	€ 4.380	€ 17.620	€ 0	€ 22.000
Estelle	€ 56.000	€ 16.790	€ 39.210	€ 6.790	€ 49.210

2.2 Verschillen in inkomens

15 Aan een Lorenzcurve kun je niet zien of er veel rijke mensen in een land wonen. De Lorenzcurve toont de personele inkomensverdeling in een land en de mate van inkomensgelijkheid, dus je kunt niet zien hoeveel rijke mensen er wonen. Je kunt wel zien hoeveel procent van de inkomens behoort tot de rijkste groep.

16 Als de Lorenzcurve van een land heel krom loopt of een 'diepe buik' heeft, betekent dat de inkomens in dit land ongelijk verdeeld zijn. De inkomensverschillen tussen arm en rijk zijn dan groot.

17 a De groepen in decielen indelen in plaats van in kwintielen, levert een beter/nauwkeuriger beeld hoe de inkomensongelijkheid in een land ontstaat (bij welke tien procent dit het sterkst is). Bij kwintielen heb je meteen 20% van de inwoners en daarmee geeft deze indeling minder scherp inzicht in de daadwerkelijke verdeling.

b De Lorenzcurve van een land met grote inkomensverschillen is zeer sterk gebogen. Hoe groter en de inkomensverschillen hoe krommer het verloop is van de Lorenzcurve.

18 a Het stappenplan voor de personen in de inkomensgroep € 26.000:

Stap 1: tabel met 6 kolommen is al gegeven.

Stap 2: sorteer van arm naar rijk! € 26.000 is de vijfde inkomensgroep, daarvoor komen de inkomensgroepen: € 14.000 (× 120.000), € 16.000 (× 200.000), € 18.000 (× 240.000) en € 22.000 (× 200.000).

Stap 3: er zijn 140.000 mensen met dit inkomen. Dit is samen $140.000 \times € 26.000 = € 3.640$ miljoen.

Stap 4: %personen van het totaal = $140.000 \div 1.090.000 \times 100\% = 12,8\%$ (van de bevolking heeft een inkomen van € 26.000).

Stap 5: %inkomen van het totaal = $€ 3.640 \text{ miljoen} \div € 25.210 \text{ miljoen} \times 100\% = 14,4\%$ van het totaal.

Stap 6: tel 12,8% op bij vorige opgetelde percentage; $69,6\% + 12,8\% = 82,4\%$.

Stap 7: tel 14,4% op bij vorige opgetelde percentage; $54,1\% + 14,4\% = 68,6\%$.

b Antwoordtabel 11

Stap 2 Aantal personen per inkomensgroep	Stap 3 Inkomen per inkomensgroep (miljoen €)	Stap 4 % personen van het totaal	Stap 5 % inkomen van het totaal	Stap 6 Gecumuleerd % personen	Stap 7 Gecumuleerd % inkomen
120.000	1.800 miljoen	11,0	7,1	11,0	7,1
200.000	3.400 miljoen	18,3	13,4	29,4	20,5
240.000	4.560 miljoen	22,0	18,0	51,4	38,5
200.000	4.400 miljoen	18,3	17,3	69,7	55,8
140.000	3.640 miljoen	12,8	14,3	82,6	70,1
100.000	3.000 miljoen	9,2	11,8	91,7	82,0
60.000	2.400 miljoen	5,5	9,5	97,2	91,4
20.000	1.200 miljoen	1,8	4,7	99,1	96,1
8.000	720 miljoen	0,7	2,8	99,8	99,0
2.000	260 miljoen	0,2	1,0	100,0	100,0
1.090.000	25.380 miljoen	100*	100*		

*controle berekening

Even vragen

c Je kunt in de grafiek zien dat de inkomensverdeling gelijkmatiger is geworden, want de grafiek van de Lorenzcurve tabel 11 is minder diep dan de grafiek van Lorenzcurve 10 en ligt dichterbij de diagonaal.

19 ~~Bekijk Tabel 12.~~

a 2,9%.

b 23%. Groep 1 tot en met 9 verdient 77% van het totale besteedbaar inkomen. De 10e groep verdient dan $100\% - 77\% = 23\%$.

c Met name de lagere inkomensgroepen hebben na belastingheffing een hoger besteedbaar inkomen in vergelijking met het bruto inkomen. Bijvoorbeeld: de eerste

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

twee decielgroepen hebben 8,3% van het besteedbaar inkomen. Dat is meer dan 6,6% van het bruto inkomen. Of kijkend vanuit de rijkste groep: de tiende decielgroep verdient 23% van het besteedbaar inkomen terwijl het 26,2% van het bruto inkomen verdient. Hogere inkomens betalen relatief meer belasting. Dat is kenmerkend voor een progressief stelsel.

d Er is inkomensongelijkheid. De inkomensongelijkheid bij het besteedbaar inkomen (na belastingheffing) is kleiner dan bij het bruto inkomen.

20 a Antwoordtabel 13

Persoon	Inkomen van laag naar hoog	Aantal personen in % van het totaal	Inkomens-aandeel in % van het totaal	Gecumuleerd % personen	Gecumuleerd % inkomen
Sade	€ 40.000	20%	11%	20%	11%
Aziz	€ 50.000	20%	13%	40%	24%
Elske	€ 65.000	20%	17%	60%	41%
Karel	€ 70.000	20%	19%	80%	60%
Elise	€ 150.000	20%	40%	100%	100%
Totaal	€ 375.000	100%	100%		

b
even vragen

c Van het totale inkomen verdienen Karel en Elise samen: $100\% - 41\% = 59\%$.

21 a Een maatregel waardoor de netto-inkomens gelijkverdeelbaar kunnen worden is de hogere inkomens een hoger percentage belasting laten betalen.

Of: De lagere inkomenssubsidies en/of uitkeringen te verstrekken.

b De Lorenzcurve komt dan dicht bij de diagonaal te liggen.

Of: de buik van de Lorenzcurve zal minder diep zijn.

22 a Van primaire inkomens naar secundaire inkomens kom je met de formule:

Secundaire inkomens = primaire inkomens – belastingen – sociale premies + subsidies + uitkeringen.

b Lorenzcurve voor de secundaire inkomens loopt als gevolg van ons progressieve belastingsysteem minder scheef. Hoge inkomens betalen procentueel meer belasting.

Inkomensverschillen worden kleiner waardoor de Lorenzcurve minder krom wordt.

c Andere vormen van primair inkomen zijn: pacht, rente/huur en winst.

d Schaarste verschillen op de arbeidsmarkt kunnen leiden tot verschillen in primair inkomen. Als beroepen schaars zijn, dan zullen deze op de arbeidsmarkt een hoger loon krijgen dan beroepen waar minder schaarste is, omdat de vraag naar deze beroepen groot is en het aanbod klein.

23 Als het percentage werklozen in deze stad ten opzichte van 2019 is gedaald, verschuift punt A in de figuur naar links: het percentage inwoners met een primair inkomen neemt toe.

24 a In Denemarken is het inkomen het minst scheef verdeeld, want daar is de buik van de Lorenzcurve het minst diep.

b Denemarken heeft het meest progressieve belastingsysteem. Bij een progressief belastingstelsel betalen de hogere inkomens relatief meer belasting. Daardoor wordt de

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

inkomensverdeling gelijk en de Lorenzcurve vlakker.

c In Namibië zijn de inkomensverschillen het grootst. Conclusie is dan dat daar het opleidingsniveau laag zal zijn en dat de kans op corruptie hoog is.

Integratieopdracht

25 a Twee voorbeelden van vormen van inkomen die tot overig inkomen worden gerekend zijn: pacht, rente, huur, sociale uitkeringen, pensioenuitkeringen.

b De bewering 1 'De twee decielen huishoudens met het hoogste secundaire inkomen ontvangen samen meer dan de helft van het totale secundaire inkomen' is niet juist. De twee decielen met het hoogste inkomen krijgen $100\% - 58,5\% = 41,5\%$ van het secundair inkomen en dat is minder dan 50%. Bewering 1 klopt dus niet.

c De bewering 2 'Het totale bedrag aan overig inkomen dat het tweede deciel huishoudens ontvangt, is hoger dan dat van het tiende deciel huishoudens' is niet juist. Het tweede deciel ontvangt gemiddeld $0,71 \times \text{€ } 9.100 = \text{€ } 6.461$ aan overig secundair inkomen. Het tiende deciel ontvangt gemiddeld $0,15 \times \text{€ } 57.800 = \text{€ } 8.670$. Bewering 2 klopt ook niet.

d De verhouding tussen het gemiddelde inkomen van huishoudens in het negende en tiende deciel en het gemiddelde inkomen van huishoudens in het tweede en derde deciel is ten opzichte van de eerdere jaren gestegen.

Het 2^e en 3^e deciel kregen samen: $9,9\% - 0,6\% = 9,3\%$.

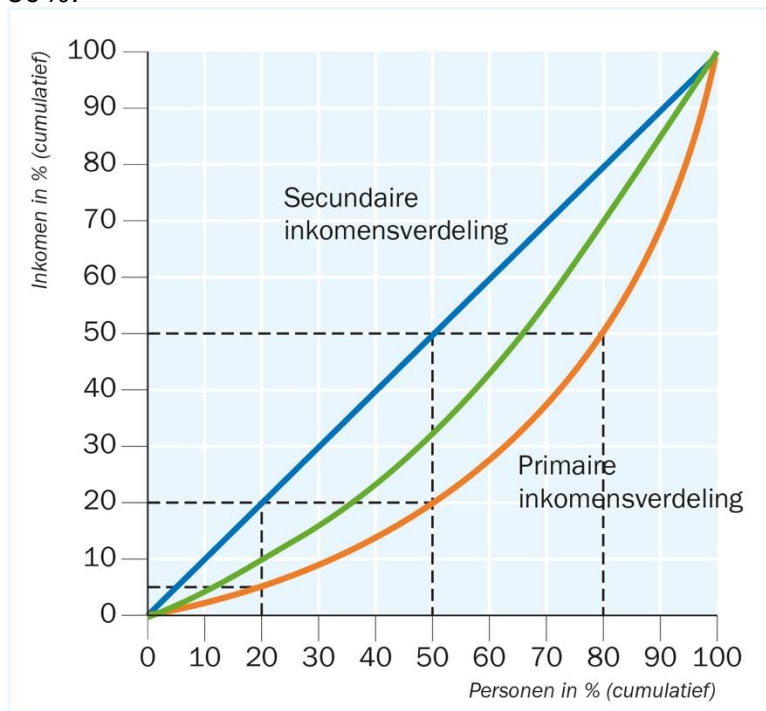
Het 9^e en 10^e deciel kregen samen $100\% - 58,5\% = 41,5\%$.

De verhouding wordt dan: $41,5\% \div 9,3\% = 4,5$. Dat is een stijging (was 4,4).

Herhalingsopdrachten

1 a De 20% van het armste deel van de bevolking van Botanië verdient samen 5% van het totale inkomen.

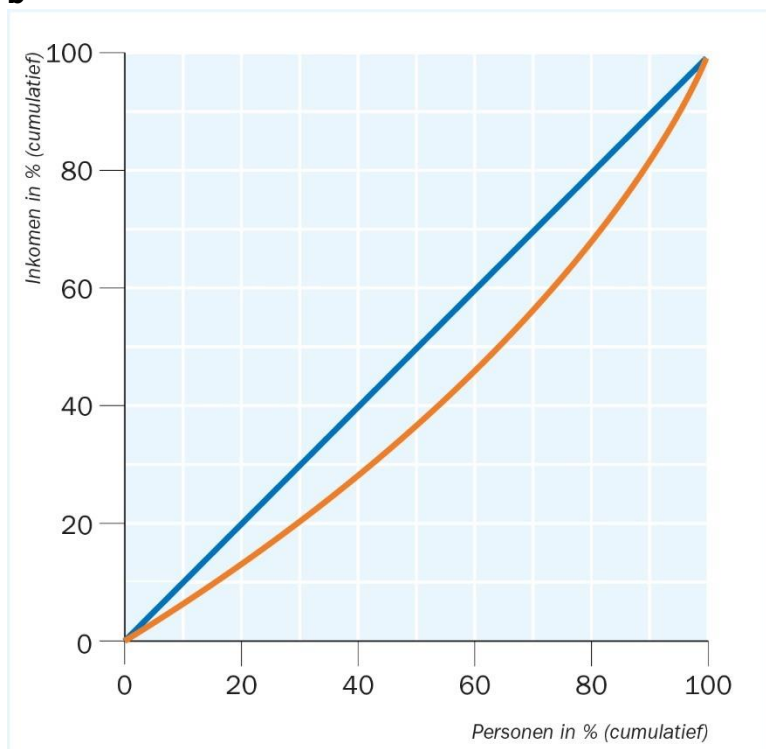
b De 50% van het rijkste deel van de bevolking van Botanië verdient $100 - 20\% = 80\%$.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

2 a Antwoord tabel 15

	Personen in % van het totaal	Netto-inkomen in % van het totaal	Cumulatief % persoon	Cumulatief % van het netto-inkomen
1 ^e groep	20%	13%	20%	13%
2 ^e groep	20%	16%	40%	29%
3 ^e groep	20%	19%	60%	48%
4 ^e groep	20%	21%	80%	69%
5 ^e groep	20%	31%	100%	100%
Totaal	100%	100%		

b

c De twee groepen met het hoogste inkomen verdienen samen: $21\% + 31\% = 52\%$ van het totale inkomen.

Of: De twee groepen met het hoogste inkomen verdienen samen: $100\% - 13\% - 16\% - 19\% = 52\%$ van het totale inkomen.

d Bij een heffingskorting zal de Lorenzcurve minder scheef gaan lopen, omdat de lagere inkomens relatief meer voordeel hebben van een heffingskorting dan de hogere inkomens. De inkomensverschillen worden kleiner.

e Het secundair inkomen wordt lager als het aantal werklozen in dit land stijgt, omdat het primair inkomen meer afneemt dan dat de uitkeringen stijgen. Het inkomen dat iemand had voor dat hij werkloos werd is hoger dan de uitkering die hij krijgt.

f Als werkloosheid stijgt, kun over de verdeling van het inkomen in dit land niets zeggen, want je weet niet wie door de werkloosheid getroffen worden.

3 Antwoord tabel 16

Gebeurtenis	schever	minder scheef	blijft gelijk
Door nivellering wordt de Lorenzcurve...		X	
Alle werknemers krijgen een loonsverhoging van € 500. De Lorenzcurve van het primaire inkomen wordt...		X	
De overheid verlaagt de heffingskorting. De Lorenzcurve wordt...	X		

4 De inkomensverdelingen van India en Nederland verschillen. Twee oorzaken voor verschillen in de inkomens tussen deze landen zijn: verschillen in het belastingstelsel en verschillen in het opleidingsniveau.

5 Bij een progressief belastingstelsel zal het secundaire inkomen, ten opzichte van het primaire inkomen, gelijkverdeeltd zijn. Immers, hogere inkomens zullen procentueel gezien meer belasting moeten betalen in een progressief belastingstelsel. De Lorenzcurve van het primaire inkomen, dus voor de belastingen, premies en subsidies, zal boller lopen dan de Lorenzcurve van het secundaire inkomen. In bron 10 is de Lorenzcurve van het secundaire inkomen getekend. Die van het primaire inkomen zal boller lopen (rechts van de oranje lijn in bron 10).

Verrijkingsoopdrachten

1 a Als de Gini-coëfficiënt gelijk is aan nul, is er een inkomensverdeling waarbij iedereen hetzelfde inkomen verdient. Dat wordt in de Lorenzcurve weergegeven door de 45-gradenlijn.

b De inkomensongelijkheid in Canada is groter dan in Nederland want hoe groter de Gini-coëfficiënt, hoe groter de inkomensongelijkheid. Nederland heeft een Gini-coëfficiënt van 0,25, en die is kleiner dan die van Canada (0,32).

c Als het ene land een progressief belastingstelsel heeft, betalen burgers van hun bruto-inkomen in het land met het degressief stelsel relatief minder belasting dan in het land met het progressieve stelsel. De netto-inkomensverschillen in het land met het degressieve stelsel zijn hierdoor meer dan in het land met het progressieve stelsel.

d Een andere verklaring voor verschillen in inkomen, kunnen de machtsverhoudingen in een land zijn. Een kleine bevolkingsgroep heeft veel macht en verdienen een hoog inkomen omdat ze de banen bezetten waarmee veel geld verdiend kan worden (corruptie) en een grote groep heeft geen macht en heeft nauwelijks werk en inkomen.

2 a De inkomensverschillen uitgedrukt in geld blijven hetzelfde. Iedereen krijgt er hetzelfde bedrag bij, de verschillen in geld blijven dan hetzelfde.

b De relatieve inkomensverschillen worden kleiner, want als iedereen hetzelfde bedrag ontvangt, gaan de lage inkomens er relatief meer op vooruit dan de hogere inkomens.

c Belastingen verhogen: Iedereen gaat er in inkomen op vooruit en iedereen kan bijvoorbeeld naar draagkracht, via de belastingen, aan de financiering bijdragen. Of, uitkeringen verlagen: Door het basisinkomen kunnen sommige uitkeringen vervallen of verlaagd worden, omdat mensen door het basisinkomen al (gedeeltelijk) in hun levensonderhoud kunnen voorzien. De uitkeringen is niet meer nodig is, of de Finnen kunnen met een lagere uitkeringen volstaan.

d Eigen antwoord. Vergeet niet je argumenten.

2.3 Inkomensverschillen in een land

26 a Als door automatisering mensen door machines worden vervangen, veranderen de inkomenscategorieën loon en rente. Door automatisering is er minder arbeid nodig en meer kapitaal.

b Het CBS rekent niet het hele inkomen van een zelfstandige tot de inkomenscategorie winst, omdat een zelfstandige arbeid verricht in zijn eigen bedrijf. Daarom moet een deel van de winst van een zelfstandige als loon ('toegerekende loon') beschouwd worden. Als een werknemer zijn werk zou doen zou het ook tot het loon gerekend worden.

27 a Tussen mannen en vrouwen zijn er inkomensverschillen omdat mannen gemiddeld meer uren werken dan vrouwen en daarom ook meer verdienen.

b Een andere verklaring voor het verschil in inkomens tussen mannen en vrouwen met dezelfde functie kan verschil in ervaring zijn. In het geval waarin vrouwen minder uren werken, hebben ze ook minder ervaring.

28 a De schaarste aan goede profvoetballers verklaart waarom sommige profvoetballers meer verdienen dan een docent.

b Twee redenen waarom een docent een hoger inkomen kan hebben dan een profvoetballer zijn: opleidingsniveau en de gemiddelde leeftijd van een docent zullen hoger zijn dan van een voetballer.

c Scholen geven het meeste geld uit aan de beloning van de productiefactor arbeid, omdat in verhouding tot de andere productiefactoren de productiefactor arbeid de grootste productiefactor is in een school. De beloning van deze productiefactor is daarom ook de grootste.

29 Antwoord tabel 18

Kenmerk	Productiefactor	Kwantitatief	Kwalitatief
Omvang van het aanbod van arbeid	Arbeid	X	
Aantal zelfstandigen	Ondernemerschap	X	
Omvang van het wagenpark van alle transporteurs samen	Kapitaal	X	
Aantal vroegtijdige schoolverlaters	Arbeid	X	X
Inhoud gasbel Slochteren	Natuur	X	
Gemiddeld opleidingsniveau	Arbeid		X
Nieuw bedrijf starten	Ondernemerschap	X	
Aantal patentaanvragen op verbeteringen in het productieproces	Kapitaal	X	

30 a De kennis op het gebied van voetbal en medische technologie in China is op dit gebied lager dan in Nederland. China wil daarom de kennis uit Nederland halen.

b Er is behoefte aan medische kennis in China omdat er steeds minder mensen op het platteland wonen en steeds meer mensen ongezonde leefgewoonten hebben. Het doel is om de ziekten die bij die ongezonde leefgewoonten horen te bestrijden.

c Het wederzijds voordeel zal zijn dat China kennis en apparatuur krijgt die ze niet eerder hadden en Nederland krijgt betaald voor de geëxporteerde kennis. Wellicht kan dit vaker plaatsvinden en kunnen andere zaken dan voetbal en medicijnen ook geëxporteerd worden.

31 a IHC kan investeren in menselijk kapitaal, door de werknemers van IHC opleidingen en trainingen te laten volgen.

b Er wordt van een investering gesproken, omdat IHC de opleiding en trainingen van de werknemers betaalt en waardoor de werknemers beter en efficiënter kunnen werken. IHC verwacht daar langere tijd profijt van te hebben.

c IHC wil investeren in menselijk kapitaal, omdat ze efficiënte en innovatieve schepen willen blijven bouwen. Daarvoor is technologische kennis noodzakelijk.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

32 a Antwoord tabel 19

	Fabriek 1	Fabriek 2
Aantal producten per jaar	40.000.000 stuks	45.000.000 stuks
Aantal werknemers	400	420
Arbeidskosten per werknemer per jaar	€ 25.000	€ 26.000
Aantal gewerkte uren	70.000	72.000
Arbeidsproductiviteit per werknemer	= 40.000.000 stuks / 400 werknemers = 100.000 stuks per werknemer	= 45.000.000 stuks / 420 werknemers = 107.143 stuks per werknemer
Arbeidskosten per reep	Totale arbeidskosten = € 25.000 × 400 werknemers = € 10 miljoen Arbeidskosten per reep = Totale arbeidskosten / aantal producten = € 10 miljoen / 40 miljoen = € 0,25	Totale arbeidskosten = € 26.000 × 420 werknemers = € 10,92 miljoen Arbeidskosten per reep = Totale arbeidskosten / aantal producten = € 10,92 miljoen / 45 miljoen = € 0,24

b Het verschil in arbeidsproductiviteit tussen fabriek 1 en 2 kan door beter opgeleide werknemers en/of betere machines.

c De werknemers in fabriek 2 krijgen meer loon dan de werknemers in fabriek 1, omdat ze misschien gemiddeld ouder zijn, beter opgeleid zijn en een hogere arbeidsproductiviteit hebben.

33 a Een verklaring voor de stijging van de arbeidsproductiviteit in tijden van crisis kan zijn dat bedrijven hetzelfde werk met minder werknemers doen om kosten te besparen. De arbeidsproductiviteit zal stijgen.

Of: in tijden van crisis kunnen werknemers bang zijn dat ze hun baan verliezen en daarom gaan ze harder werken.

b De arbeidsproductiviteit stijgt als bedrijven werknemers ontslaan en de omvang van de productie gelijk blijft. Bedrijven produceren dan met minder werknemers hetzelfde aantal producten.

c Werknemers kunnen een hogere beloning krijgen als de arbeidsproductiviteit stijgt, want de productie per werknemer stijgt. Hierdoor produceert een werknemer per uur meer. Het loon van de werknemer kan omhoog zonder dat de kosten per product stijgen.

d Een hoge werkloosheid kan tot gevolg hebben dat de lonen niet stijgen, omdat de werknemers (vakbonden) geen loonsverhoging vragen. Zouden ze dat wel doen, dan kan voor werkgevers aantrekkelijker worden om iemand aan te nemen die werkloos is en voor een lager loon wil komen werken.

34 a Bedrijven.

b De R&D-uitgaven liggen op hetzelfde niveau als in andere EU-landen. Ten opzichte van landen als Japan en de VS liggen de R&D-uitgaven in ons land op een lager niveau.

c Ten opzichte van andere EU-landen is de overheidsinvloed bij R&D uitgaven in Nederland laag.

d Als je veel geld steekt in het ontwikkelen van een nieuw productieproces dat er voor zorgt dat de productie veel sneller gaat en je bent daarbij als bedrijf de eerste in, dan heb je een concurrentievoordeel en zal de groei van je productie sterk toenemen.

35 a Ze ondervragen consumenten en producenten door middel van enquêtes.

b Als regels in een samenleving duidelijk zijn en de regels worden ook gehandhaafd, dan weten bedrijven waar ze aan toe zijn als ze produceren en handelen. Dat stimuleert de productie in een land.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

c In een crisissituatie wordt er van de overheid verwacht dat er direct en op de juiste manier wordt ingegrepen. Als het vertrouwen is dat instituties in een land werken, dan zullen mensen ook het vertrouwen hebben dat op dat moment de juiste maatregelen worden getroffen.

36a Door de invoer van 5G wordt de telecommunicatie sneller. Hierdoor kunnen allerlei nieuwe toepassingen, die veel dataverbruik hebben, worden ontwikkeld en doorgevoerd.

b De invoer van 5G kan er toe leiden dat nieuwe toepassingen worden ingevoerd. Bij die nieuwe toepassingen hoort nieuwe kennis en nieuwe vaardigheden. Als mensen die nieuwe kennis en vaardigheden zich eigen maken dan stijgt het menselijk kapitaal.

c Voorbeelden van juiste antwoorden:

Gezondheidsraad: Het is niet helemaal duidelijk of en in welke mate de straling van 5G communicatie heeft op de gezondheid.

Politie: De 5G zendmasten zijn onderwerp van aanslagen.

Rechterlijke macht: Er zijn rechtszaken aangespannen om de uitrol van een 5G-netwerk tegen te gaan.

d Mogelijke tegenargumenten: De straling is ongezond, de 5G-masten ontsieren het landschap, via het 5G-netwerk kunnen buitenlandse bedrijven (o.a. Huawei uit China) spioneren, door het 5G-netwerk verzwakt de afweer van mensen en zijn mensen meer vatbaar voor virussen.

Integratieopdrachten

37 a Bij "het aantal medewerkers groeit bijna even sterk mee" en "het vinden van geschikte mensen is niet altijd makkelijk".

b Bij "automatisering van de productie" en "nieuwe marketingtechnieken".

c Bijna recht-evenredig. Het aantal werknemers groeit bijna even sterk mee, dat duidt op het feit dat het bijna recht-evenredig meegroeit.

d Slecht functionerend personeel presteert minder dan goed functionerend personeel. Als je dan extra personeel aanneemt zullen de extra opbrengsten van dat personeel ten opzichte van het bestaande personeel lager zijn.

e In het nieuwe gebouw kunnen ze meer personeel en goederen kwijt. De ondersteunende diensten (ict, marketing) zullen wellicht niet evenveel meegroeien. Hierdoor dalen de vaste kosten per stuk. Ook kan het zo zijn dat het gebouw energiezuiniger is ingericht en dat het productieproces efficiënter is georganiseerd dan in het oude gebouw.

38 Door een succesvolle innovatie zal de productiviteit **stijgen (1)**. Als de arbeidsproductiviteit in een land stijgt dan zullen de prijzen van de producten bij gelijkblijvende lonen **dalen (2)** of zal de winst **stijgen (3)**. Als de lonen evenredig stijgen en dit wordt doorberekend in de productprijzen, zal de internationale concurrentiepositie van dit land **gelijkblijven (4)**. Als de technologische kennis in een land toeneemt dan zal de arbeidsproductiviteit **stijgen (5)**.

Uitleg:

1 Door een innovatie wordt er efficiënter geproduceerd en stijgt de productiviteit.

2 Als de arbeidsproductiviteit stijgt produceren werknemers meer tegen dezelfde kosten. De lagere kostprijs kan doorgerekend worden in lagere verkoopprijzen.

3 Als de lagere kostprijs niet wordt doorgerekend in de verkoopprijs hebben bedrijven een hogere winstmarge (verkoopprijs = kostprijs + winstmarge).

4 De hogere lonen worden mogelijk gemaakt door de hogere productiviteit. De kostprijs per product blijft hierdoor gelijk.

5 Door technologische ontwikkeling verbetert de kwaliteit van het productiekapitaal.

Werknemers kunnen met beter kapitaal meer produceren. Daardoor stijgt de gemiddelde productie per werknemer (= arbeidsproductiviteit).

Herhalingsopdrachten

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

- 1 a** Als werknemers hun baan opzeggen en een eigen bedrijf beginnen, ontvangen minder mensen loon en meer mensen winst. Je krijgt dus een verschuiving van looninkomen naar winst.
- b** Als de burgers in een land meer gaan sparen, verandert de inkomenscategorie rente. Doordat mensen meer sparen, ontvangen ze ook meer rente.
- c** Als van een natuurgebied een industrieterrein gemaakt wordt, verandert de inkomenscategorie pacht. Het industrieterrein zal meer pacht opleveren dan het natuurgebied.
- d** Een deel van de verdiensten van een zelfstandige merkt het CBS aan als loon en een deel als winst omdat een zelfstandige een ondernemer is die winst maakt en tegelijkertijd zijn productiefactor arbeid inzet.

2 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

Ontwikkeling	Uitleg van het begrip	Effect op het bbp
Afname van de beroepsbevolking	De beroepsbevolking bestaat uit alle mensen tussen 15 jaar en de AOW-leeftijd die kunnen en willen werken. De beroepsbevolking bestaat uit werkenden en werklozen.	Als de beroepsbevolking daalt dan bestaat de kans dat er in sommige sectoren een tekort aan arbeid ontstaat. Dit kan de ontwikkeling van de productie remmen.
Meer deeltijdwerk	Met deeltijdwerk wordt bedoeld dat mensen minder dan fulltime werken. Met fulltime werken wordt in het algemeen een baan bedoeld van 36 -40 uur per week (meestal vijf dagen per week).	Als mensen meer in deeltijd gaan werken, dan betekent dat de beschikbare hoeveelheid arbeid zal dalen en daarmee het bbp. Ook is het zo dat veel werkgevers voor veel banen graag fulltime krachten willen inhuren.
Werkloosheidspercentage neemt af	Het werkloosheidspercentage wordt berekend door het aantal werklozen te berekenen als percentage van de beroepsbevolking.	Een daling van het werkloosheidspercentage betekent dat er meer arbeid wordt ingezet. Het bbp neemt hierdoor toe.
Toename arbeidsparticipatie	Als je de beroepsbevolking uitdrukt als percentage van alle mensen tussen 15 jaar en de AOW-leeftijd in een land, dan heb je de participatiegraad uitgerekend.	Ook een toename van de arbeidsparticipatie betekent dat er meer arbeid wordt ingezet. Het bbp neemt hierdoor toe.

- 3 a** De productiefactor die een grote rol speelt in een kenniseconomie, is de productiefactor arbeid. In een kenniseconomie worden goederen en diensten geproduceerd waar veel kennis voor nodig is. Die kennis zit vooral in mensen.
- b** Goed onderwijs draagt bij aan een verbetering van de kwaliteit van de productiefactor arbeid, omdat door goed onderwijs mensen beter worden opgeleid. Het aantal werkenden (kwantiteit) verandert niet.
- c** Als hoogopgeleide asielzoekers in Nederland asiel krijgen en aan het werk gaan, neemt de kwaliteit en de kwantiteit van de productiefactor arbeid toe. De kwaliteit neemt toe omdat het aantal hoogopgeleide mensen toeneemt. De kwantiteit neemt toe omdat het aantal mensen toeneemt.

4 a Procentuele stijging arbeidsproductiviteit 2000 t/m 2014 = $(\text{nieuw} - \text{oud}) / \text{oud} \times 100\%$
 $= (111 - 98) / 98 \times 100\% = 13 / 98 \times 100\% = 13,2\%$.

- b** De arbeidsproductiviteit stijgt als mensen vervangen worden door machines, omdat met minder mensen hetzelfde of meer wordt geproduceerd. De productie per werknemer neemt dan toe.
- c** Als de arbeidsproductiviteit stijgt, gaat de werknemer in dezelfde tijd meer produceren.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

De arbeidskosten blijven hetzelfde. Een werknemer maakt dan meer tegen gelijke arbeidskosten. Per geproduceerde eenheid worden de arbeidskosten dan lager.

d De arbeidskosten per werknemer zijn in de periode 2000-2014 gedaald, omdat arbeidsproductiviteit harder gestegen is dan de beloning van werknemers. De arbeidskosten per product zijn daardoor gedaald.

Verrijksopdrachten

1 Volgens Thomas Piketty is het rendement op kapitaal is groter dan de groei van de economie. De bezitters van kapitaal profiteren meer van de groei van de welvaart dan de rest (productiefactor arbeid). Dat heeft tot gevolg dat de kloof tussen rijk en arm groter wordt.

2 a De top van de vergrijzing is bereikt in 2040. Na 2040 blijft de vergrijzing op een hoog constant niveau.

b Op basis van de gegevens in figuur 10 kun je niet concluderen dat Nederland vergrijst, omdat een gegeven over de grootte van de totale bevolking ontbreekt. Het aantal ouderen neemt toe, maar als de totale bevolking harder toeneemt, is er geen sprake van een vergrijzing van de bevolking.

c Het verhogen van de pensioenleeftijd is noodzakelijk om de omvang van de beroepsbevolking op peil te houden, omdat de totale bevolking van Nederland gemiddeld ouder wordt. Om ervoor te zorgen dat je toch genoeg mensen hebt die werken, moet je de pensioenleeftijd verhogen. De vraag is hierbij natuurlijk wel in hoeverre onze bevolking aangroeit door geboorte en immigratie.

d Naast extra uitkeringen voor AOW en pensioen, brengt de vergrijzing ook extra zorgkosten, en uitgaven voor woningen en voorzieningen met zich mee.

2.4 Verschillen in economische groei

39 a Voorbeeldantwoord: Agrarisch: Tuinder, boer. Industriële sector: DAF. Commerciële dienstverlening: ING-bank. Niet-commerciële dienstverlening: CBS.

b. Door verbetering in de technologie is de factor arbeid minder belangrijk geworden in de agrarische sector. Maar door toename van de vraag naar diensten is de productiefactor arbeid belangrijker geworden in de commerciële sector.

40 a Dat de industriële sector in China minder belangrijk wordt, is af te leiden uit de daling van de import en export van China. Vooral bedrijven in de industriële sector importeren en exporteren goederen. De dienstensector wordt in China belangrijker. Dit gaat ten koste van de industriële sector.

b De sector in de Chinese economie die de komende jaren waarschijnlijk groter wordt is de tertiaire sector. Het belang van de industriële sector in China neemt af. De Chinese economie wordt steeds meer een diensteneconomie.

c De overschakeling naar een diensteneconomie kan positief zijn voor de werkgelegenheid in China, omdat de dienstensector (tertiaire sector) arbeidsintensiever is dan de industrie. Als de dienstensector groeit, neemt de werkgelegenheid toe.

41 a Van de drie landen in tabel 22 is land 2 een ontwikkelingsland. De bevolking van een ontwikkelingsland werkt vooral in de landbouw, visserij of delfstoffenwinning. De primaire sector is dan de grootste sector. Die is in land 2 het grootste (60%).

b Als de welvaart toeneemt, neemt het belang van de primaire sector af en die van de andere sectoren toe, omdat als de welvaart toeneemt mensen zich ook andere producten dan voedsel kunnen veroorloven. Dat zijn producten die door de andere sectoren voortgebracht worden.

c Er hoeft er in een land geen voedselschaarste te ontstaan als steeds minder mensen in de primaire sector werken, omdat door automatisering en mechanisering steeds minder mensen nodig zijn om voedsel te produceren. Of: andere landen kunnen meer voedsel gaan importeren.

42 a In land A is de groei van het bbp 5% per jaar. De bevolkingsgroei is 0,5% per jaar. In land B is de groei van het bbp 2 % per jaar, en de bevolking groeit met 2,5% per jaar.

Land A: inkomen per hoofd van de bevolking groeit (groei bbp > groei bevolking)

Land B: inkomen per hoofd van de bevolking daalt (groei bbp < groei bevolking)

Er is hier sprake van divergentie tussen land A en B, omdat het inkomensverschil tussen beide landen toeneemt.

b Het lukt sommige landen wel om de achterstand op de westerse landen te verkleinen, omdat zij in staat zijn de economische structuur te veranderen en de industriële en dienstensector te versterken.

c Een land kan om de economische groei per hoofd te verhogen bijvoorbeeld:

- de hoeveelheid en kwaliteit van de kapitaalgoederen vergroten,
- het opleidingsniveau van de bevolking vergroten,
- de groei van de bevolking proberen te beperken,
- zorgen voor een stabiele politieke situatie.

43 a Waarschijnlijk wordt de divergentie tussen de westerse landen en ontwikkelingslanden groter, omdat het veel ontwikkelingslanden niet lukt om het bbp harder te laten groeien dan de bevolking. Om het inkomen per hoofd te laten toenemen, moet de economie van ontwikkelingslanden veel harder groeien dan die van de westerse landen.

b Ondanks dat Suriname rijk is aan grondstoffen is Suriname niet welvarender dan Nederland. Door het ontbreken van fysiek kapitaal en het lagere opleidingsniveau kan Suriname de grondstoffen niet verwerken tot eindproducten. De toegevoegde waarde van grondstoffen is veel kleiner dan de toegevoegde waarde van eindproducten die met de grondstoffen gemaakt zijn. Export van grondstoffen levert minder op dan de export van eindproducten.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

c De opening van een jeugdbibliotheek is een investering in menselijk kapitaal. Men hoopt dat het opleidingsniveau (het aantal alfabeten) stijgt.

44 a Het verband tussen de economische structuur van een land en de welvaart in het land is, dat de welvaart van landen met een grote tertiaire en quataire sector hoger is dan in landen met een grote primaire sector.

b De exportopbrengsten van Ghana zijn onzeker, omdat de prijzen van de exportproducten zeer onderhevig zijn aan de vraag en het aanbod op de wereldmarkt. Het ene jaar brengen de producten meer op dan het andere jaar.

c Toerisme behoort tot de tertiaire sector. Deze sector is voor Senegal belangrijk en groter dan in de andere ontwikkelingslanden, zoals Ghana en Mauritanië.

45

a Antwoord tabel 23

	Vorm van protectionisme
I De invoer van truien uit China wordt beperkt.	Invoerquotum
II De Europese unie geeft wijnboeren subsidie voor het produceren van wijn.	Subsidies
III Er is sprake van een groot aanbod van goedkope schoenen uit Vietnam en China.	Dumping

b Om dumping tegen te gaan kan een land een importverbod op het product invoeren, of een invoerheffing opleggen.

c Een samenwerking tussen China en Europa op het gebied van schoenenproductie zou kunnen opleveren dat de schoenen beter of slimmer kunnen worden geproduceerd, waardoor bedrijven meer winst maken en consumenten beter af zijn.

46 a De Buy America Clause is bedoeld om de (eigen) Amerikaanse economie te beschermen. Dit is protectionisme in de vorm van wetten en (strikte) regelgeving.

b De clause kan een nadeel betekenen voor de Amerikaanse economie als projecten duurder worden omdat er geen gebruik gemaakt kan worden van goedkopere buitenlandse onderdelen. Bij vrijhandel zou er goedkoop staal worden geïmporteerd. Door deze regelgeving is er meer belastinggeld nodig voor deze projecten.

c Een andere vorm van protectie voor de Verenigde Staten met hetzelfde effect is subsidie geven op de "eigen" producten, daardoor wordt binnenlands staal goedkoper.

d De clause voor de Europese economie is ongunstig. Deze is slechter af dan zonder deze clause, omdat Europa producten en diensten niet kan exporteren naar de Verenigde Staten. Aan de export naar de VS wordt minder verdiend.

47 a De EU heeft een importheffing op schoenen ingevoerd om de producenten van schoenen in de EU te beschermen voor concurrentie uit de VS.

b Het nadeel voor de consumenten in de EU van de importheffing is dat de consument voor Amerikaanse schoenen 8% meer moet betalen.

c De welvaart neemt toe als landen de importheffingen afschaffen, omdat producten hierdoor goedkoper worden. De koopkracht neemt toe en daarmee de welvaart.

d Als door de handelsovereenkomst de importheffing wordt afgeschaft moeten schoenenproducenten in de EU investeren in modernere machines, werknemers scholen waardoor ze productiever worden, en de kosten omlaag kunnen.

Integratieopdrachten

48 Voor ontwikkelingslanden is het moeilijk om zonder hulp van andere landen te investeren in de verbetering van fysiek en menselijk kapitaal, omdat gezinnen in ontwikkelingslanden niet kunnen sparen. Er dus zijn er geen besparingen die geïnvesteerd kunnen worden. Besparingen zijn nodig om te kunnen investeren in fysiek en menselijk kapitaal. Ontwikkelingslanden moeten daarom geld lenen van andere

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

landen.

49 a Drie belangrijke factoren die een rol hebben gespeeld bij de groei van de Chinese economie zijn: 1. Terugtrekking van de overheid. 2. Stimuleren export. 3. Investering in kapitaalgoederen.

b China speelt ook een rol in hightechproducten, daaruit kun je afleiden dat er ook hoogopgeleide Chinezen zijn.

c De landbouwsector in China is relatief arbeidsintensief omdat er weinig kapitaalgoederen worden ingezet in verhouding tot een grote hoeveelheid arbeidskrachten.

d Als er in de landbouwsector weinig gebruik wordt gemaakt van kapitaal zal de arbeidsproductiviteit (gemiddelde productie per werknemer) laag zijn. Met kapitaal(machines) kan een arbeider meer produceren.

e De omvang van de beroepsbevolking zal geen knelpunt zijn bij de verdere economische ontwikkeling van China. De kwaliteit van de beroepsbevolking wel. Het gemiddeld lage opleidingsniveau van de Chinese bevolking kan een rem zijn op de verdere economische ontwikkeling. Om in plaats van conventionele exportproducten ook hightechproducten te kunnen produceren zijn hoog opgeleide mensen nodig.

50 a Het afschaffen van importquota leidt tot een daling van de inflatie in Europa, omdat producten goedkoper zullen worden. Er worden meer importproducten toegelaten die goedkoper kunnen zijn en de concurrentie stimuleren met lagere prijzen tot gevolg.

b Als alle protectionistische maatregelen worden afgeschaft zal het gemiddelde bbp per hoofd van de bevolking stijgen, omdat als gevolg van lagere prijzen er meer gekocht kan worden en de productie in zijn geheel kan stijgen.

c Door het ontstaan van de EU zijn tussen de landen de protectiemaatregelen afgeschaft en is vrijhandel gestimuleerd. Bijvoorbeeld: vrij verkeer van arbeid van Polen naar Nederland en vrije export van Bulgarije en Roemenië naar Nederland.

Herhalingsopdrachten

1 a

Economische sector	Kapitaal	Arbeid	Natuur	Ondernemerschap
Agrarische sector			x	
Industriële sector	X			
Commerciële dienstensector		X		x
Niet-commerciële dienstensector		X		

Uitleg: Agrarische sector: de productiefactor natuur. De grond, omdat veel grond nodig is om producten te verbouwen. Industriële sector: kapitaal. Er wordt voor het produceren van goederen veel gebruik gemaakt van machines. Commerciële sector: arbeid en ondernemerschap. Verlenen van diensten is arbeidsintensief. Ondernemerschap: omdat er diensten voorgebracht worden die winst moeten opleveren. Niet-commerciële dienstensector: arbeid. Het verlenen van deze diensten is arbeidsintensief.

b Als de agrarische sector de productie gemechaniseerd, wordt de productiefactor arbeid minder belangrijk en wordt de productiefactor kapitaal belangrijker. Mensen worden door machines vervangen.

c Als de dienstensector groeit en de industriële sector krimpt, daalt vaak de arbeidsproductiviteit, omdat de dienstensector arbeidsintensiever is dan de industriële sector. De productie per werknemer per tijdseenheid is in de dienstensector lager.

2 a De ontwikkeling van de BRIC-landen ten opzichte van de andere Westerse economieën noem je convergentie. De economieën groeien naar elkaar toe.

b De tegengestelde ontwikkeling van convergentie noem je divergentie.

c Het is voor een land met een hoge bevolkingsgroei moeilijker om de achterstand op de rijke landen in te halen, omdat bij een toename van de bevolking een nog hogere

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

economische groei nodig is om het bbp per hoofd te laten stijgen. De procentuele groei van het bbp moet groter zijn dan de procentuele groei van de bevolking. Als de bevolkingsgroei negatief is, is er geen groei nodig van het bbp nodig om het gemiddelde inkomen te laten stijgen.

d De industriële sector is in China belangrijker geworden. De industriële productie is toegenomen. Minder belangrijk is de agrarische sector geworden.

e De tertiaire sector zal in China in de komende jaren belangrijker worden. Als de welvaart in China verder toeneemt, zullen de Chinezen meer geld aan diensten gaan uitgeven.

3 a Een andere oorzaak voor de lage Griekse arbeidsproductiviteit kan zijn: laag opleidingsniveau van de medewerkers of beperkte kwaliteit van kapitaalgoederen.

b Drie verklaringen voor een laag bbp zijn: lage kwaliteit kapitaalgoederen, laag opleidingsniveau, weinig technologische ontwikkeling.

c De Griekse overheid moet niet bezuinigen op onderwijs. Bezuinigingen op onderwijs kunnen de kwaliteit van de productiefactor arbeid aantasten.

4 a Als Europa en de Verenigde Staten gaan samenwerken op het gebied van handel en alleen met elkaar handelen, is dat protectie. Als ze onderling vrije handel toelaten, maar met andere landen niet, dan is er nog steeds sprake van protectie; men beschermt de eigen economie.

b Voorstanders van de invoerheffing van 10% op auto's van buiten de EU zijn de Europese autoproducenten. Door de heffing worden de auto's van concurrenten van buiten de EU duurder. Of: vakbonden. Door de heffing worden er in Europa meer auto's geproduceerd en is er meer werkgelegenheid.

c Kopers in Europa zullen voorstander zijn van afschaffing van deze heffing. Door de afschaffing van de heffing worden auto's van buiten de EU goedkoper. Er ontstaat meer concurrentie en Europese autofabrikanten worden gedwongen om de prijzen van auto's te verlagen.

Verrijkingsoopdrachten

1 Er is hier sprake van convergentie. Het bbp per hoofd groeit in Griekenland sneller dan in Nederland omdat de groei van het bbp in Griekenland hoger is en de groei van de bevolking lager is dan in Nederland.

2 a De Nederlandse R&D uitgaven liggen ten opzichte van het gemiddelde van de 28 EU-landen, op een gemiddeld EU-niveau.

b Productiefactoren die verbeteren door R&D zijn:

Arbeid: door R&D wordt kennis ontwikkeld.

Kapitaal: door R&D neemt de technische kennis toe en kunnen er geavanceerde machines gemaakt worden.

Ondernemerschap: door betere R&D kunnen er inventievere ondernemers komen.

c Researchinstellingen en hoger onderwijs spelen in Nederland qua R&D uitgaven, als je het vergelijkt met andere EU-landen een gemiddelde rol. Nederland zit net onder het gemiddelde van de EU-27.

d Beperkte R&D-uitgaven hebben op korte termijn een minder schadelijk effect dan op lange termijn. Op korte termijn beperk je je uitgaven. Op lange termijn kun je niet meer mee met de concurrentie en verlies je waarschijnlijk ook aan arbeidsproductiviteit en zullen je inkomsten gaan dalen.

Extra Rekenen

1 a Gemiddelde belastingdruk = belastingbedrag / inkomen × 100%.

€ 18.000: Gemiddelde belastingdruk C = € 4.800 / € 18.000 × 100% = 26,7%

€ 36.000: Gemiddelde belastingdruk C = € 4.800 / € 36.000 × 100% = 13,3%.

€ 72.000: Gemiddelde belastingdruk C = € 4.800 / € 72.000 × 100% = 6,7%.

b Gemiddelde belastingdruk = belastingbedrag / inkomen × 100%.

€ 18.000: Gemiddelde belastingdruk A = € 4.400 / (€ 18.000 – € 4.000) × 100% = 31,4%

c Gemiddelde belastingdruk = belastingbedrag / inkomen × 100%.

€ 36.000: Gemiddelde belastingdruk B = € 10.800 / € 36.000 × 100% = 30%

€ 72.000: Gemiddelde belastingdruk B = € 21.600 / € 72.000 × 100% = 30%.

Conclusie: de gemiddelde belastingdruk van belastingstelsel B stijgt niet. Alle inkomens betalen gemiddeld 30% belasting. De stijging van de gemiddelde belastingdruk is 0%.

2 a

Inkomen	€ 52.000		
Eerste schijf (11.000 – 0)	<u>€ 11.000</u> –	27,5% =	€ 3.025
	€ 41.000		
Tweede schijf (28.000 – 11.000)	<u>€ 17.000</u> –	35% =	€ 5.950
	€ 24.000	42,5% =	<u>€ 10.200</u> +
			€ 19.175
Heffingskorting			<u>€ 2.007</u> –
Te betalen belasting			€ 17.168
Het netto inkomen is:			€ 34.832

3 a Inkomen in land A door 60% van de mensen met het laagste inkomen verdiend = 6% + 9% + 20% = 35%.

b Inkomen in land B door de rijkste 40% van de bevolking verdiend = 20% + 30% = 50%.

4 a Index bbp per hoofd van de bevolking = index bbp / index bevolking × 100

Index bbp per hoofd van de bevolking = 112 / 103 × 100 = 108,7.

Het bbp per hoofd is met 108,7 – 100 = 8,7% toegenomen.

b Procentuele verandering van het aandeel van de primaire sector in de periode 1970 – 2015 = (nieuw – oud) / oud × 100% = (5% – 20%) / 20% × 100% = -75% (afname).

c Procentuele verandering van het aandeel van de tertiaire sector = (nieuw – oud) / oud × 100% = (50% – 30%) / 30% × 100 = 66,7% (toename)

5 a Arbeidsproductiviteit = bbp / aantal werkenden = € 150 miljard / 1,8 miljoen = € 83.333.

b Bijdrage van de dienstensector aan het bbp = 72% van € 150 miljard = 0,72 × € 150 miljard = € 108 miljard.

Arbeidsproductiviteit (dienstensector) = bbp (dienstensector) / aantal werken (dienstensector) = € 108 miljard / 1,4 miljoen = € 77.142,86

Examenvorbereiding

Uit: havo eindexamen, 2021, 1^e tijdvak, opgave 2, vraag 6-9.

6 Voorbeelden van juiste argumenten zijn:

- Het zegt niets over de verdeling van het inkomen over de inwoners.
- Het zegt niets over de koopkracht van het inkomen.
- Het zegt niets over de welvaart in ruime zin.
- Het zegt niets over de informele economie.

7

- conjunctuur: een uitleg waaruit blijkt dat de investeringen leiden tot extra bestedingen (bestedingseffect)
- economische structuur: een uitleg waaruit blijkt dat de investeringen leiden tot grotere productiecapaciteit (capaciteitseffect) / tot hogere productiviteit

8 Een voorbeeld van een juiste benadering is:

- nominale groei bbp $\approx$ reële groei + inflatie = 48,2% + 40,8% = 89,0%
  - indexcijfer bevolkingsomvang: $(1.342/1.264) \times 100 = 106,2$
  - de nominale groei per hoofd van de bevolking was ongeveer $(189,0/106,2) - 100 = 78\%$
- Of globaler berekend $89,0\% - 6,2\% = 82,8\%$

Conclusie: een stijging van circa 80% / dus bijna een verdubbeling.

Een voorbeeld van een juiste exacte berekening is:

- indexcijfer nominaal bbp: $(148,2 \times 140,8)/100 = 208,7$
- indexcijfer bevolkingsomvang: $(1.342/1.264) \times 100 = 106,2$
- $(208,7/106,2) \times 100 = 196,5$

Conclusie: een stijging van 96,5% / dus bijna een verdubbeling

9 Een voorbeeld van een juiste berekening is:

(percentage verandering = (nieuw – oud)/oud $\times$ 100%

De huidige prijs is 100% + 120% = 220% van de nieuwe prijs

$(100-220)/220 \times 100\% = (-120/220) \times 100\% = - 54,5\%$. Dit is 54,5% goedkoper.

Uit: havo eindexamen, 2021, 2^e tijdvak, opgave 2, vraag 6-8 .

6 Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Door exportsubsidies kunnen buitenlandse bedrijven staal verkopen onder de prijs op hun thuismarkt
- zodat klanten op de Amerikaanse markt dit goedkopere product zullen kopen.

7 Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Door importtarieven te heffen worden de importprijzen van buitenlands staal hoger, waardoor de VS minder buitenlands staal zullen importeren
- en waardoor de uitgaven op de lopende rekening van de VS lager zullen worden (en het tekort daalt bij een gelijkblijvende export).

8 Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- (Als in de VS meer wordt geïnvesteerd in technologische vernieuwingen/innovatie), zal de arbeidsproductiviteit hoger worden en als gevolg daarvan zal de internationale concurrentiepositie van de VS verbeteren
- Dit leidt tot meer export met hogere ontvangsten / minder import met lagere uitgaven. (Dit heeft een lager tekort op de lopende rekening van de VS tot gevolg).

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

KATERN3 paragraaf 2.4

2.4 Verplicht context: arbeidsmarkt

41 a Er zijn meer scholieren van 17-18 jaar dan scholieren van 15-16 jaar die een baantje hebben, omdat veel jongeren pas als ze 17-18 jaar zijn een baantje (van hun ouders mogen) gaan zoeken. Ook loont een baantje op latere leeftijd wellicht meer, door het hogere salaris.

b Bij havo bovenbouw hebben procentueel de meeste leerlingen een bijbaan. De havo-leerlingen zijn gemiddeld ouder dan vmbo leerlingen en vwo leerlingen hebben gemiddeld minder tijd om nog een baantje te hebben.

c Een ander voordeel van het hebben van een bijbaan naast het verdienen van geld, is dat je al werkervaring opdoet. Ervaren hoe het is om een taak te hebben en die met verantwoording te moeten uitvoeren.

d Eigen antwoord/onderzoek.

42

Bewering	Juist/onjuist	Toelichting
Alle mensen tussen 15 en 75 behoren tot de beroepsgeschikte bevolking.	Juist	Het CBS hanteert deze definitie.
Werklozen behoren niet tot de beroepsbevolking.	Onjuist	Iedereen die beroepsgeschikt is én wil én kan, behoort tot de beroepsbevolking. Dus werkenden én werklozen.
Mensen die als zelfstandige werken behoren wel tot de beroepsbevolking.	Juist	Iedereen die beroepsgeschikt is én wil én kan, behoort tot de beroepsbevolking. Dus werkenden én werklozen.
De beroepsbevolking is gelijk aan de vraag naar arbeid.	Onjuist	Als er werkloosheid is, is de vraag naar arbeid kleiner dan het aanbod. Als de arbeidsmarkt overspannen is, is de vraag naar arbeid groter dan het aanbod.

43 a Ongeveer 13 miljoen mensen behoorden tot de beroepsbevolking (bevolking tussen 15 en 75 jaar) in het eerste kwartaal van 2020.

b Percentage van de Nederlandse bevolking dat tot de beroepsbevolking behoort is:

$$\frac{9,2 \text{ miljoen}}{13 \text{ miljoen}} \times 100\% = 71\% \text{ (afgerond).}$$

c Om tot de beroepsbevolking te horen moet je beroepsgeschikt zijn én willen werken én kunnen werken. Mensen die wel tussen 15 en 75 jaar zijn en geen baan zoeken (= niet ingeschreven staan als werkzoekend) of niet kunnen werken omdat ze studeren of mindervalide zijn, horen niet tot de beroepsbevolking.

d De bevolking die jonger is dan 15 jaar en ouder dan 75 jaar is niet in de grafiek opgenomen omdat deze twee groepen niet beroepsgeschikt zijn.

44 a Een hoge participatiegraad kan leiden tot een hogere welvaart, omdat een grotere groep mensen dan produceert. Meer productie laat de welvaart in een land stijgen.

b Een hogere netto participatiegraad zorgt dat de overheid meer belasting ontvangt. Meer mensen gaan meer verdienen en betalen dus meer belasting. Dat vormt extra inkomen voor de overheid.

c Of een toenemende vergrijzing van onze bevolking tot een verlaging van de netto participatiegraad leidt is niet goed vast te stellen. Door de vergrijzing daalt de werkzame

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

beroepsbevolking (de teller in de berekening van de netto participatiegraad), maar ook de beroepsgeschikte bevolking (de noemer in de berekening van de netto participatie graad). Als beide procentueel hetzelfde dalen verandert de netto participatiegraad niet.

d De acceptatie van deeltijdarbeid heeft ervoor gezorgd dat de arbeidsparticipatie steeg, omdat tot die tijd veel vrouwen niet werkzoekend waren en wel tot de beroepsgeschikte bevolking hoorden. Een volle baan was voor die vrouwen geen optie en boden zich niet aan op de arbeidsmarkt. Na de acceptatie van parttime werk, boden die vrouwen zich juist aan en steeg de beroepsbevolking. Daarmee steeg ook de participatiegraad.

45 a In de leeftijdsgroepen 35 tot 45 is de arbeidsparticipatie bij mannen het hoogst. Bij vrouwen is dat de leeftijdsgroep 25 tot 35. Opvallend is dat de bij vrouwen de 35 tot 45 groep een lagere participatie heeft dan bij mannen. De verklaring is dat veel vrouwen in die levensfase kinderen krijgen en daarom (deels) stoppen met werken

b De verklaring waarom de arbeidsparticipatie van vrouwen lager dan van mannen, moet je zoeken in het rollenpatroon dat (nog steeds) in onze samenleving telt. Er blijven meer vrouwen thuis voor de opvoeding van kinderen dan mannen.

c Door de coronacrisis zijn veel jongeren hun (bij)baan kwijtgeraakt.

46 a - Meer mensen hebben een baan gevonden (werkloosheid is afgenomen).

- De beroepsgeschikte bevolking is afgenomen door bijvoorbeeld de vergrijzing.

b De verklaring voor de lage arbeidsparticipatie in Zuid Holland is dat in verhouding tot de andere provincies meer mensen geen baan hebben.

c De provincie Utrecht heeft een zeer hoge arbeidsparticipatie. Een mogelijke verklaring kan zijn dat er relatief weinig ouderen in die provincie zijn of dat het de provincie is waar de inwoners makkelijk aan werk kunnen komen.

47 a Werkgelegenheid bestaat uit het aantal banen dat bezet is en het aantal openstaande vacatures.

b Met een arbeidsjaar wordt een fulltime baan op jaarbasis bedoeld.

c Door deeltijdwerk wordt de werkgelegenheid in personen hoger dan de werkgelegenheid in arbeidsjaren, omdat een fulltimebaan door 2 (of misschien zelfs meer) personen (parttimers) kan worden vervuld.

d In een situatie van hoogconjunctuur. Dat is een situatie waarbij de economie op volle toeren draait en de vraag naar werk zo enorm hoog is dat er te weinig werknemers zijn. Werknemers moeten massaal overwerken en produceren om de vraag naar producten aan te kunnen. Een persoon werkt dan meer dan een fulltimebaan. Bijvoorbeeld als iemand 40 uur/week werkt, terwijl een fulltimebaan 36 uur/week is.

48 a Met seizoengecorrigeerd wordt rekening gehouden met verschillen tussen de seizoenen, bijvoorbeeld dat er in het ene seizoen meer feestdagen of vakantiedagen voorkomen dan in een ander seizoen.

b Eigen berekening

c Werkloosheid én gelijktijdig vacatures, kan. De werklozen voldoen niet aan de eisen die voor de vacatures gelden; verkeerde opleiding, geen bereidheid tot reizen of verhuizen.

d De werkloosheid is op een paar kwartalen na in deze periode voortdurend afgenomen.

49 a Met arbeidsproductiviteit wordt de gemiddelde productie per arbeider per tijdseenheid bedoeld.

b Als arbeidsproductiviteit stijgt heeft dat tot effect dat de werkgelegenheid in arbeidsjaren onder druk komt. Gemiddeld produceren arbeiders meer, dus voor dezelfde productie heb je minder arbeiders nodig. De werkgelegenheid daalt dan.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

c Deeltijdfactor is de verhouding tussen het aantal uren/week dat iemand werkt en een fulltimebaan in uren/week. Voorbeeld: als een fulltimebaan 38 uur/week is en iemand heeft een parttimebaan van 28,5 uur/week, dan is de deeltijdfactor $= \frac{28,5}{38} = 0,75$.

d Als de deeltijdfactor stijgt, zal het aantal banen in personen dalen. Er wordt per persoon meer uren/week gewerkt en dan heb je minder personen nodig voor dezelfde productie.

50 a Arbeid is een heterogeen product. Werkgevers bieden verschillende functies aan en zoeken specifieke personen voor bepaalde functies. Je kun niet zeggen dat alle werk gelijk is, dat maakt arbeid heterogeen.

b Als de arbeidsmarkt niet in evenwicht is kan het volgende spelen:

Als de vraag naar arbeid(ers) < aanbod van arbeid(ers), dan ontstaat er werkloosheid.

Als de vraag naar arbeid(ers) > aanbod van arbeid(ers), dan ontstaat er een overspannen arbeidsmarkt.

c Een bepaalde mate van werkloosheid is voor bedrijven gunstig, omdat dan het aanbod van arbeid > vraag naar arbeid. Bedrijven kunnen voor een vacature uit een grotere groep selecteren. Als de werkloosheid groot is zullen vakbonden bij de cao-onderhandelingen minder hoge looneisen stellen omdat hoge lonen de werkloosheid bevorderen.

d Als er in een land te veel werkloosheid is, heeft dit een nadelig effect op de economie in zijn geheel. Werklozen krijgen (tijdelijk) een uitkering maar deze is slechts een percentage (70%) van het laatst verdiende loon. De totale consumptie en bestedingen nemen af. Dat zullen bedrijven gaan merken in hun afzet en winsten. Als daardoor nog meer bedrijven in de problemen komen, zullen nog meer ontslagen vallen.

51 a Hiermee wordt bedoeld dat er in verhouding tot de werkloosheid veel vacatures zijn en dat het voor bedrijven moeilijk is om aan (geschikt) personeel te komen.

b Aantal werklozen in 2014 ongeveer 650.000. Aantal werklozen in 2019 ongeveer 300.000.

Afname is $\frac{350.00}{650.000} \times 100\% = 54\%$ (afgerond)

c In die jaren waren er veel werklozen en was het verschil tussen de werkloosheid en openstaande vacatures groot. Er waren weinig banen voor een grote groep werklozen.

52

Voorbeeld	Oorzaak werkloosheid	Toelichting
Het Amerikaanse bedrijf Caterpillar sluit zijn vestiging in Gosselies in Wallonië. Daardoor staan 2.200 banen op de tocht. De productie van graafmachines verhuist naar fabrieken naar China.	Structurele werkloosheid	Bij structurele werkloosheid ligt de oorzaak aan de aanbodkant/productiekant van de economie.
Het Duitse Siemens heeft last van een dalende vraag naar elektriciteitscentrales door de opkomst van windturbines. Als gevolg hiervan moeten er 500 banen verdwijnen bij het bedrijf.	Conjuncturele werkloosheid	Bij conjuncturele werkloosheid ligt de oorzaak aan de vraagkant van de economie.

Ondanks verscheidene weken van mooi, warm weer kunnen strandtenthouders nog niet spreken van een geslaagd zomerseizoen. De paviljoens aan zee zitten nog niet zo vol als gewenst en de bezoekers die wel komen bestellen aanzienlijk minder dan een paar jaar geleden. Hij schrijft die de ondermaatse resultaten toe aan het nog altijd zwakke economische klimaat.	Conjuncturele werkloosheid	Bij conjuncturele werkloosheid ligt de oorzaak aan de vraagkant van de economie.
--	----------------------------	--

53 a Eigen antwoord afhankelijk van je leeftijd en de standaard werkweek van het bedrijf waar je werkt.

b De minimumjeugdlonen worden elk jaar aangepast, omdat je telkens een hoger percentage van het loon van een 21 jarige krijgt. Het loon van een 21-jarige wordt jaarlijks aangepast aan de veranderingen in de cao-lonen.

c Iemand van 15 jaar verdient minder dan iemand van 21 jaar.

Berekening: $\frac{€ 3,24}{€ 10,77} \times 100\% = 30\%$ dus $100 - 30 = 70\%$ minder (afgerond).

d Je verdient per uur meer als je een 36-urige werkweek hebt dan wanneer je een 40-urige werkweek hebt, omdat je er vanuit moet gaan dat je toch in een kortere tijd evenveel moet presteren/produceren.

54 a Een voordeel van het afsluiten van een cao voor de werkgever, is dat hij dan weet welk salaris hij op basis van de cao moet betalen. Hij mag meer betalen maar moet dat niet. In algemeenheid staan in de cao ook zaken waar hij zijn personeel aan mag houden.

b Een voordeel van het afsluiten van een cao voor de werknemer, is dat deze weet op welke primaire arbeidsvoorwaarden (bijvoorbeeld: loon, toeslagen en pensioenrechten) hij recht heeft.

c Waarom een werkgever in de horeca geen cao meer wil, heeft alles te maken met het feit dat de horeca een bedrijfstak is waar flexibel inzetbaar personeel ideaal is. In de horeca is het soms extreem druk en heb je heel veel personeel nodig. Op andere momenten is het heel rustig. Zonder cao is het ook mogelijk om minder dan in een cao is vastgelegd te betalen. De werkgever kan hierdoor op de loonkosten besparen.

d Inmiddels is er toch weer een cao om gezamenlijke afspraken in de horeca vast te leggen. Er was blijkbaar nu toch weer de behoefte om enkele zaken gezamenlijk af te spreken, om zo duidelijkheid te geven voor werkgevers en werknemers.

55 a Bij een werknemer – werkgever relatie moeten beide partijen zich houden aan de afspraken binnen de cao. Bij een opdrachtnemer – opdrachtgever verhouding, zijn de partijen alleen gehouden aan wetgeving.

b Chauffeurs uit het Oostblok die tegen lage lonen werken, zorgen ervoor dat de vraag naar Nederlandse chauffeurs daalt. Een daling van de vraag zet het loon onder druk. Nederlandse chauffeurs moeten ook tegen lagere lonen gaan rijden.

c Een voorbeeld van een middel dat zou kunnen worden ingezet om ervoor te zorgen dat de chauffeurs volgens de cao kunnen worden betaald, is het omzeilen van de cao te verbieden of strafbaar te stellen. Wettelijk verbieden.

56 a Bij een flexibel contract kan de werkgever makkelijker personeel ontslaan als er onvoldoende werk is.

b Voordeel: je wordt sneller aangenomen met een flexibel contract dan met een vast contract. Een flexibel contact is vaak makkelijker te combineren met bijvoorbeeld een opleiding.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

Nadeel: meer onzekerheid of je over een bepaalde tijd nog wel werk hebt. Je kunt vaak geen lening (hypotheek) afsluiten omdat de bank het risico te hoog vindt dat je werkloos wordt en de hypotheek niet meer kan betalen.

c In een krappe arbeidsmarkt is het moeilijker om aan nieuwe werknemers te komen dan bij een ruime arbeidsmarkt. Werknemers zullen meer geneigd zijn om te solliciteren bij een bedrijf dat een vast contract aanbiedt dan een flexibel contract. Werknemers die al bij een bedrijf werken zullen minder snel van werkgever wisselen als ze een vast contract hebben.

Integratieopdrachten

57 a Door de coronacrisis moesten veel bedrijven noodgedwongen hun zaak sluiten omdat de overheid dat bepaalde. De gedachte hierachter was dat dit een tijdelijke maatregel zou zijn om het aantal coronabesmettingen omlaag te brengen. Je kunt de werkloosheid dan het beste vergelijken met conjuncturele werkloosheid, omdat het een tijdelijke vorm van werkloosheid is doordat consumenten minder kopen. Je zou ook frictiewerkloosheid kunnen beargumenteren, omdat het werkloosheid is die tussen twee situaties tijdelijk is ontstaan.

b Topmanagers dragen veel verantwoordelijkheid en zijn moeilijk te vinden. Doordat zij veel kennis en kunde hebben, kunnen zij ook een hoger salaris vragen. Als een ander bedrijf de topmanager wil binnenhalen, zal het bedrijf een hoger salaris moeten bieden. Dit tegen elkaar opbieden zorgt ervoor dat het salaris hoger wordt, en dat duurt net zo lang totdat bedrijven niet meer bereid zijn dat te betalen. Dat blijven ze vooralsnog wel, omdat topmanagers niet makkelijk te vinden zijn.

c Eigen mening, denk aan jouw argumenten.

58 a Er is maar een gedeelte van het aanbod op de arbeidsmarkt in deze figuur weergegeven, omdat naast de werklozen alleen de banen van werknemers zijn opgenomen. Het aanbod zelfstandigen staat niet in de figuur.

b Er is maar een gedeelte van de vraag op de arbeidsmarkt in deze figuur weergegeven, omdat alleen de banen in de grafiek staan. De vacatures staan niet in de grafiek, maar ook die horen tot de vraag op de arbeidsmarkt.

c Het aantal banen in de periode 2014-2019 is toegenomen van ongeveer 7,7 miljoen naar ongeveer 8,6 miljoen. Dat is een procentuele verandering van

$$\frac{8,6 - 7,7}{7,7} \times 100\% = 11,7\% \text{ (stijging)}$$

d De werkloosheid is in de periode 2014 – 2019 afgenomen met: ongeveer 650.000 – 300.000 = 350.000 personen

e Eigen antwoord.

Herhalingsopdrachten

1 a De beroepsbevolking is de beroepsgeschikte bevolking (iedereen tussen de 15 en de 75 jaar) die wil werken en kan werken.

b Langer doorwerken zorgt er voordat je voortaan ook nog personeel hebt dat vroeger al met pensioen zou zijn geweest. Je krijgt relatief meer ouderen en dat leidt tot een vergrijzing van het personeelsbestand.

c De participatiegraad neemt toe als mensen langer doorwerken. Mensen zijn langer actief en participeren dus langer. De beroepsbevolking neemt door langer werken toe.

d Een vergrijzing van het personeelsbestand kan gunstig en ongunstig zijn voor werkgevers. Gunstig: oudere werknemers zijn ervaren.

Ongunstig: oudere werknemers zijn duurder (hoger salaris), mogelijk meer uitval door ziekte.

e Een andere oorzaak voor een stijging van de beroepsbevolking, is het stijgen van de

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

bevolking en de beroepsgeschikte bevolking, het aanscherpen van keuringseisen voor mindervaliden, het afschaffen of inkorten van de leerplicht.

2 a Vacatures worden ook tot de werkgelegenheid gerekend, omdat het vraag op de arbeidsmarkt is. Het zijn nog niet ingevulde banen. De werkgelegenheid is er maar is nog niet opgevuld.

b Totale werkgelegenheid = aantal banen + zelfstandigen + vacatures = 8.225.000 miljoen + 2.285.000 + 200.000 = 10.710.000.

c Werkgelegenheid 1e kwartaal = 10.710.000 - 12.000 + 26.000 + 334.000 = 11.006.000.

Daling is $11.006.000 - 10.710.000 = 296.000$. Dit is $\frac{296.000}{11.006.000} \times 100\% = 2,7\%$

d Vraag b en c is de werkgelegenheid in personen. Het gaat hierover het aantal banen van mensen in loondienst. Het aantal vacatures betreft ook de vacatures waarvoor een parttimer gevraagd wordt.

3 a Berekening van het aantal werklozen: “ingaaende pijlen” verhogen het aantal werklozen en “uitgaande pijlen” verlagen het aantal werklozen.

In: 89.000 + 186.000 = 275.000

Uit: 132.000 + 175.000 = 307.000

Saldo -32.000

De werkloosheid daalt dus met 32.000.

b Een voorbeeld van iemand die behoort tot stroom van 184.000 aan de linkerkant van de figuur, is iemand die met pensioen gaat, of iemand die arbeidsongeschikt wordt verklaard.

c Een aantrekkende economie heeft een stimulerings-effect en zorgt ervoor dat meer mensen op zoek gaan naar werk en instromen op de arbeidsmarkt. De kans dat je een baan vindt is namelijk toegenomen. Mensen die weinig kans zien op een baan schrijven zich vaak ook niet in als werkzoekend. Als de economie aantrekt melden ze zich op de arbeidsmarkt en stijgt daardoor de beroepsbevolking.

d Deze mensen behoren tot de stroom “gaan op zoek naar werk” (in het schema: 186.000).

4 a Bedrijfstak-cao's en ondernemings-cao's.

b Niet alle beroepsgroepen of bedrijven hebben een cao. Sommige werknemers, vaak de werknemers met een hogere opleiding regelen zelf met hun werkgever de arbeidsvoorwaarden.

c Een cao is vaak een bescherming voor de werknemers, omdat een werkgever zich minimaal aan deze afspraken moet houden. Bijvoorbeeld minder loon of minder vakantie geven kan niet.

Verrijkingsoopdracht

1 a t/m c Eigen antwoord

Extra rekenen

1 a $Q_a = Q_v \Rightarrow$

$p - 4 = -p + 16 \Rightarrow$

$2p = 20 \Rightarrow$

$p = \frac{20}{2} = € 10$

$p = 10: Q_a = p - 4 = 10 - 4 = 6$ (× miljoen) = 6 miljoen T-shirts

$p = 10: Q_v = -p + 16 = -10 + 16 = 6$ (× miljoen) = 6 miljoen T-shirts.

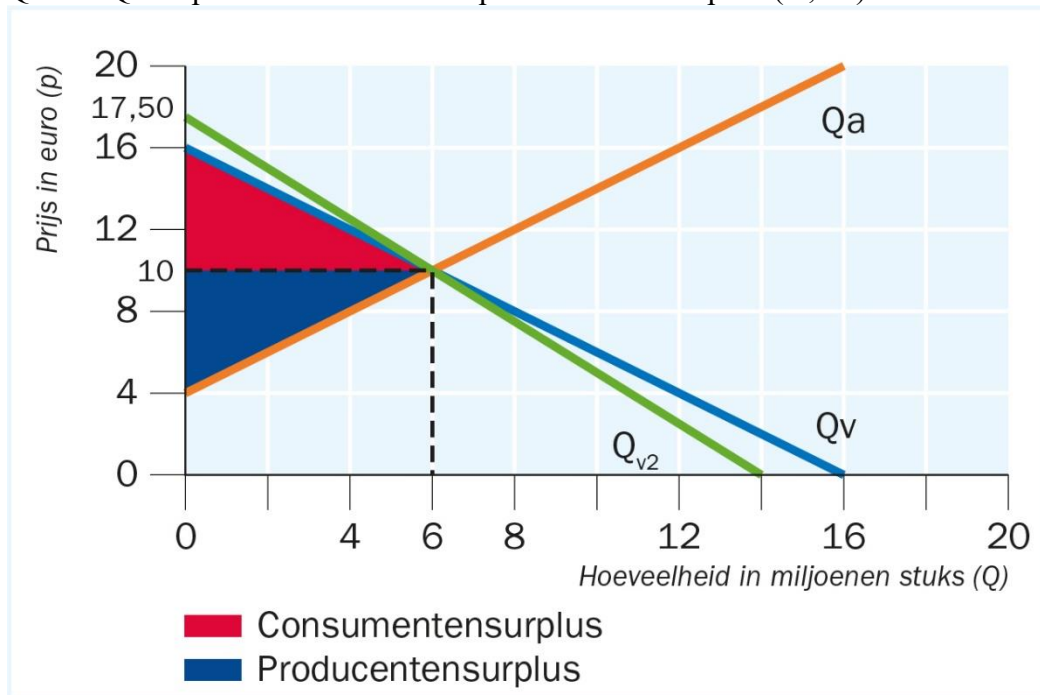
De marktomsat bij de evenwichtsprijs = $€ 10 \times 6.000.000 = € 60.000.000$

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

b Door evenwichtspunt gaan beide lijnen: punt (6 ; 10). Voor het tekenen van elke lijn nog één punt nodig.

$$Q_a = 0: Q_a = p - 4 = 0 \Rightarrow p = 4 \Rightarrow \text{punt } (0 ; 4)$$

$$Q_v = 0: Q_v = -p + 16 = 0 \Rightarrow p = 16 \Rightarrow \text{punt } (0 ; 16)$$

c $Q_a = Q_v$

$$p - 4 = -0,8p + 14$$

$$1,8p = 18$$

$$p = \frac{18}{1,8} = \text{€ } 10$$

$$p = 10: Q_a = p - 4 = 10 - 4 = 6 \text{ miljoen T-shirts}$$

$$p = 10: Q_v = -0,8p + 14 = -0,8 \times 10 + 14 = 6 \text{ miljoen T-shirts.}$$

Snijpunt: punt (6 ; 10).

$$Q_v = 0: Q_v = -0,8p + 14 = 0 \Rightarrow p = \frac{14}{0,8} = 17,5 \Rightarrow \text{punt } (0 ; 17,5)$$

Zie tekening

d De verandering van de voorkeuren van consument, zorgt ervoor dat het consumentensurplus groter wordt. De betalingsbereidheid stijgt van € 16 naar € 17,50. Het producentensurplus verandert niet.

$$\text{e CS} = \frac{1}{2} \times \text{lengte} \times \text{breedte} = \frac{1}{2} \times (\text{€ } 17,50 - \text{€ } 10) \times 6.000.000 = \text{€ } 22.500.000$$

$$\text{PS} = \frac{1}{2} \times \text{lengte} \times \text{breedte} = \frac{1}{2} \times (\text{€ } 10 - \text{€ } 4) \times 6.000.000 = \text{€ } 18.000.000$$

$$2 \text{ a } Q_a = Q_v \Rightarrow$$

$$20 = -4p + 48 \Rightarrow$$

$$4p = 28 \Rightarrow$$

$$p = 7 \text{ eurocent.}$$

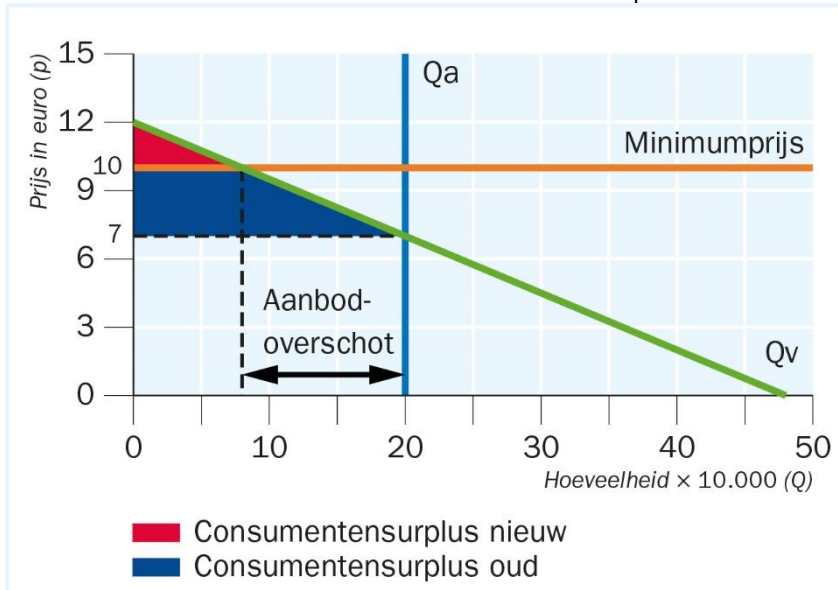
$$p = 7: Q_a = 20 (\times 10.000) = 200.000 \text{ kilo per week}$$

$$p = 7: Q_v = -4p + 48 = -4 \times 7 + 48 = 200.000 \text{ kilo per week. } Q_a = Q_v$$

Door evenwichtspunt gaan beide lijnen: punt (20 ; 7). Voor het tekenen van elke lijn nog één punt nodig.

$Q_a = 20$ is een verticale lijn bij 20 (= 200.000 kilo).

$$Q_v = 0: Q_v = -4p + 48 = 0 \quad \Rightarrow \quad p = \frac{48}{4} = 12 \quad \Rightarrow \text{punt } (0 ; 12)$$

b Zie tekening

c De gevolgen van de minimumprijs zijn dat het consumentensurplus kleiner wordt: blauwe driehoek wordt de rode driehoek

$$3 \text{ a } \text{Werkgelegenheid 2015} = \text{banen 2015} + \text{vacatures 2015} = 9.855.000 + 779.000 = 10.634.000$$

$$\text{b } \text{Werkgelegenheid 2016} = \text{banen 2016} + \text{vacatures 2016} = 9.942.000 + 848.000 = 10.790.000$$

$$\text{c } \text{Procentuele stijging van de werkgelegenheid 2015-2016} = \frac{\text{nieuw-oud}}{\text{oud}} \times 100\% = \frac{10.790.000 - 10.634.000}{10.634.000} \times 100\% = 1,47\%$$

$$\text{d } \text{Procentuele stijging van de beroepsbevolking 2015-2016} = \frac{\text{nieuw-oud}}{\text{oud}} \times 100\% = \frac{8.986.000 - 8.925.000}{8.925.000} \times 100\% = 0,68\%$$

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Examentraining

Uit: havo eindexamen, 2019, 2e tijdvak, opgave 1, vraag 1 - 5

1 Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Productie van vlees (veroorzaakt CO₂-uitstoot en dat) is nadelig voor gezondheid en milieu (en dat is negatief) (1p)
- De kosten van deze schade zijn niet verrekend in de prijs van vlees (maar komen ten laste van de samenleving en maatschappelijke kosten zijn extern). (1p)

2 homogeen goed

Een voorbeeld van een juiste toelichting is:

Consumenten letten bij de aanschaf van vlees alleen op de prijs (en dus niet op de heterogene aspecten van vlees).

3 Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

Door de invoering van de vleestaks komt er een heffing van € 0,50 op elke kilo vlees. Elke kilo wordt 50 cent duurder om aan te bieden.

4

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$\begin{aligned} \text{TO} &= 4,25 \times 3.500.000 = && \text{€ } 14.875.000 \\ \text{TK} &= 2,5 \times 3.500.000 + 2.250.000 = && \underline{\text{€ } 11.000.000} - \\ \text{TW vleestaks} &&& \text{€ } 3.875.000 \end{aligned}$$

TW uitgangssituatie	€ 5.750.000
TW vleestaks	<u>€ 3.875.000</u>
Afname winst	€ 1.875.000

5 Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$\text{€ } 0,50 \times 3.500.000 = \text{€ } 1.750.000$$

Uit: havo eindexamen, 2014, 2e tijdvak, opgave 1, vraag 2 en 3

2 C

3 Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- normale weekomzet: $800.000 \times \text{€ } 1 = \text{€ } 800.000 \rightarrow 2,5\%$ in het fonds = € 20.000 (per normale week) (1p)
- $\text{€ } 80.000 / \text{€ } 20.000 = 4$. Er zijn 4 normale weken nodig om te zorgen dat er voldoende geld in het fonds zit om de opkoop in week 2 te financieren (1p).